

IEVA ŠENAVIČIENĖ

LIETUVOS KATALIKŲ DVASININKIJA PATRIOTINIAME SAJŪDYJE (1861–1862)

1. VILNIAUS VYSKUPIJA

Ivadas. Publikacija yra pirmoji tyrimų ciklo, skirto Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms, dalis, kuri apima Vilniaus vyskupijos katalikų dvasininkų, patekusių į 1861–1862 m. patriotinio sąjūdžio įvykių Lietuvoje sukurtą, personalijų sąrašą ir įvykių aprašymus. Pažymėtina, kad čia aprašomi tik tie su katalikų dvasininkija susiję įvykiai, dėl kurių Rusijos valdžia atliko tyrimą.

Vilniaus vyskupijos dvasininkijos patriotiniai įvykiai istoriografijoje yra mažiausiai žinomi. Kelis jų yra minėjęs Kostas Jurgėla, Pavelas Kubickis (Kubicki), Stanislavas Laniecas (Łaniec), Rimantas Vėbra. Apie Vilniaus kunigų patriotinę veiklą rašė Dovydas Fainhauzas (Fajnhauz)¹. Išsamų Gardino dvasininkijos organizuotos procesijos tyrimą, remdamasis Gardino, Vilniaus archyvais, apibendrindamas jos organizatoriaus kunigo Juozapo Majevskio (Majewski)², taip pat rusų, lenkų amžininkų ir XX a. pr. tyrėjų S. Raikovskio, S. Slavutinskio, V. Pšyborovskio (Przyborowski), J. Jodkovskio (Jodkowski), J. Grabieco (Grabiec) duomenis, yra atlikęs Julianas Komaras (Komar)³. Iš tiesų tokių įvykių būta daugiau.

¹ K. R. Jurgėla, *Lietuvos sukilimas 1862–1864 metais*, Chicago, 1970; *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915. Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych*, opracował P. Kubicki, cz. 1–3, Sandomierz: Nakładem autora, 1933–1939; S. Łaniec, *Litwa i Białoruś w dobie konspiracji i powstania zbrojnego (1861–1864)*, Olsztyn, 2002; R. Vėbra, *1863–1864-ųjų sukilimo Lietuvoje prologas (1861–1862 m. manifestacijos)*, Vilnius, 1995; D. Fajnhauz, *1863. Litwa i Białoruś*, Warszawa, 1999.

² И. Маевский, „Гродненская процессия 14 августа 1861 года“, *Русская Старина*, 1891, т. LXX, май, p. 489–498.

³ J. Komar, „Grodzieńskie manifestacje przed powstaniem styczniowym“, *Przegląd historyczny*, t. LI, z. 1, Warszawa, 1960, p. 95–122.

Remiantis archyvuose rasta įvairia informacija, publikuotais šaltiniais, atsiminimais, taip pat jau atliktais moksliniais tyrimais, šioje publikacijoje, kiek leido galimybės, siekta objektyviai rekonstruoti konkretų patriotinį įvykį ir dvasininko vaidmenį jame. Tai aktualu, nes svarbesnių įvykių aprašymai ir dvasininko vaidmens vertinimai tiek mokslinėje, tiek memuarinėje literatūroje labai skiriasi, atspindėdami skirtingą to laikotarpio vyskupijos vadovybės, imperinės valdžios atstovų požiūrį, amžininkų santykį su įvykiais, tyrinėtojų tautinę priklausomybę, įvairių laikotarpių politinę konjunktūrą ir pan. Nemažai smulkesnių politinių įvykių, kuriuose dalyvavo dvasininkai, taigi ir dvasininkų, dėl kurių elgsenos buvo pradėtas tyrimas, čia aprašoma pirmą kartą.

Publikacija galės patarnauti kaip antrinis šaltinis įvairiems dvasininkijos 1863 m. sukilimo išvakarėse tyrimams.

Vilnius

1863 m. sukilimo išvakarėse Vilniuje – Vilniaus vyskupijos ir Vilniaus gubernijos centre – manifestacijų gausa išsiskyrė 4 bažnyčios. Tai maldininkų gausiausiai lankoma Aušros Vartų (dabar Šv. Teresės) bažnyčia su Aušros Vartų Švč. Mergelės Marijos, Gailestingumo Motinos, koplyčia, kur, jau neminint kitokių manifestacijų, 1861 m. pavyko nustatyti 80 patriotinių giedojimų atvejų⁴. Antroje vietoje pagal šį rodiklį buvo Šv. Jono (dabar Šv. Jonų) bažnyčia (41 giedojimų atvejis), bernardinų vienuolyno bažnyčia (28 atvejai) ir Vilniaus katedra (19 atvejų). Minėtina buvusi dominikonų (Šv. Dvasios) bažnyčia (12 atvejų) ir Šv. Pranciškaus bažnyčia (10 atvejų). Kitose bažnyčiose tebūta po kelis patriotinio giedojimo atvejus (žr. 1 lentelę).

Aušros Vartų bažnyčia. Juozapas Dževinskis (Drzewiński), Petras Šafarovičius (Szafarowicz), Ambraziejus Šulcas (Szulc), Aleksandras Vaškevičius (Waszkiewicz). Aušros Vartų bažnyčia ir koplyčia buvo gyventojų pamėgta manifestacijų vieta. Bažnyčios vikarai P. Šafarovičius (vyresnysis, pavaduojantis kleboną) ir J. Dževinskis, taip pat Vilniaus katedros vikaras A. Vaškevičius valdžios ne kartą buvo pastebėti viešai

⁴ Šie skaičiai yra sąlyginiai, nes iš tiesų valdžios pranešimuose minimos tik dienos, kada konkrečioje bažnyčioje buvo patriotiškai giedota, o tą pačią dieną tokių giedojimų dažnai būdavę ne vienas.

1 lentelė. Patriotiniai giedojimai Vilniaus bažnyčiose 1861–1862 m.

Eil. Nr.	Bažnyčia	Patriotiniai giedojimai iki karo padėties paskelbimo (1861 08 22 s. s.)	Patriotiniai giedojimai esant karo padėčiai	Iš viso: 232
1	Vilniaus katedra	1861 m. gegužės 8, 17 d.; birželio 1, 4, 11, 18, 22, 25, 27, 29 d.; liepos 2, 9, 16, 23, 30 d.; rugpjūčio 15, 20 d.	1861 m. rugpjūčio 27 d.; rugsėjo 3 d.	19
2	Aušros Vartų bažnyčia	1861 m. gegužės 14, 19 d.; birželio 4, 8, 12 d.; liepos 2, 9 d.; rugpjūčio 13 d.	1861 m. rugsėjo 10, 24, 29 d.; spalio 4, 5, 8 d.; lapkričio 1, 11, 12 d.	17
3	Aušros Vartų koplyčia	1861 m. birželio 4, 5, 6, 7, 10, 11, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29 d.; liepos 1, 2, 3, 5, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 19, 22, 23, 26, 29, 30, 31 d.; rugpjūčio 1, 4, 6, 8, 9, 13, 14, 15, 17, 19, 20 d.	1861 m. rugpjūčio 30 d.; rugsėjo 10, 15, 17, 23, 24, 28, 30 d.; spalio 7, 8, 11, 14, 15 d.; lapkričio 1, 4, 5, 12 ir daugiau d. 1862 liepos 31 d.	63 1
4	Šv. Jono bažnyčia	1861 m. gegužės 22 d.; birželio 9, 11, 24, 25, 29 d.; liepos 2, 9, 16, 23, 30, 31 d.; rugpjūčio 6, 7, 13, 15, 20 d.	1861 m. rugpjūčio 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31 d.; rugsėjo 3, 15, 17, 23, 24, 27, 28 d.; spalio 7, 11, 29 d.; lapkričio 1, 5, 19, 26 d.; gruodžio 3, 8, 10 d. 1862 m. vasario 15 d.	41 1
5	Trinitorių vienuolyno bažnyčia	1861 m. gegužės 22, 26 d., Birželio 2, 9, 15, 30 d.		6
6	Bernardinų vienuolyno bažnyčia	1861 m. birželio 4, 11, 12, 13, 18 d.; liepos 23, 30 d.; rugpjūčio 1, 2, 6, 12, 13 d.	1861 m. rugsėjo 3, 15, 24, 29 d.; spalio 15 d.; lapkričio 1, 7, 8, 9, 12 d.; gruodžio 7, 8, 9, 10, 11, 12 d.	28
7	Šv. Dvasios (buvusi dominikonų) bažnyčia	1861 m. birželio 4, 18, 25, 29 d.; liepos 2, 9, 16, 23 d.; rugpjūčio 4 d.	1861 m. rugsėjo 2, 15 d.; spalio 2 d.	12
8	Bonifratrų bažnyčia	1861 m. birželio 7, 28 d.		2

9	Vizitiečių bažnyčia	1861 m. birželio 9, 14 d.; liepos 2, 3 d.		4
10	Pranciškonų (Šv. Pranciškaus) bažnyčia	1861 m. birželio 13, 15 d.; rugpjūčio 13, 15 d.	1861 m. rugsėjo 6, 7 d.; spalio 18 d.; gruodžio 2, 3, 4 d.	10
11	Šv. Rapolo bažnyčia	1861 m. birželio 23 d.		1
12	Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčia	1861 m. birželio 25 d.; liepos 25 d.		2
13	Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia	1861 m. birželio 25, 29 d.		2
14	Šv. Kotrynos (benediktinių) bažnyčia	1861 m. birželio 25, 26, 28, 29 d.; liepos 23, 24, 25, 26 d.		8
15	Šv. Mikalojaus bažnyčia	1861 m. birželio 26 d.	1861 m. gruodžio 5, 6 d.	3
16	Visų Šventųjų bažnyčia	1861 m. birželio 29 d.; liepos 19, 20 d.; rugpjūčio 6, 13 d.		5
17	Karmelitų bažnyčia	1861 m. liepos 17 d.;	1861 m. spalio 30 d.; lapkričio 1 d.	3
18	Savičiaus ligoninės bažnyčia	1861 m. liepos 19 d.		1
19	Šv. Onos bažnyčia	1861 m. liepos 26 d.		1
20	Šv. Jurgio bažnyčia	1861 m. rugpjūčio 6 d.		1
21	Šv. Mykolo bažnyčia	1861 m. rugpjūčio 15 d.	1861 m. rugsėjo 2, 8, 28, 29 d.; spalio 1 d.	6
22	Bernardinų bažnyčia		1861 m. rugsėjo 29, 30 d.	2

bažnyčioje rodantys palankumą patriotams, nepaisantys civilinės valdžios nurodymų ir perspėjimų. Visi, aukodami vakarines Mišias Aušros Vartų koplyčioje, žmonėms pradėjus giedoti patriotinį himną, jas pertraukdavo ir atsiklaupdavo prieš paveikslą. Vėliau, po karo padėties įvedimo, panašiai būdavo ir giedant specialiąsias, įgavusias paslėptą politinę prasmę, giesmės⁵.

1861 m. rugpjūčio 13 (25) d. bažnyčioje J. Dževinskis per pamokslą pasakė, kad žmonės privalo kantriai iškęsti Bažnyčios ir krikščionių persekiojimus, kaip jų protėviai yra iškentę grobimus ir žudynes. Dėl to Viešpats jų pasigailėjęs ir išlaisvinęs, tad ir šiandien be kančių niekas negalys būti išgelbėtas. Ragino susirinkusiuosius (policijos duomenimis – apie 800 žmonių) būti tvirtus ir pakelti negandas, nurodė giedoti „Viešpaties Angelą“ už 1861 m. rugpjūčio 6 (18) d. tariamai žuvusius Vilniuje, Pohuliankos g., manifestantus. Kunigo paveikti žmonės verkdami šią maldą giedojo apie pusvalandį⁶.

Jau esant karo padėčiai, lapkričio 11 (23) d. Vilniaus katedros klebonas prelatas Juozapas Bovkevičius (Bowkiewicz) Aušros Vartų bažnyčioje laikė vakarines Mišias; bažnyčioje ir aplink ją, policijos teigimu, buvo susirinkę apie 3000 žmonių. Pamaldų metu katedros kunigas A. Šulcas pasakė pamokslą. Jis kalbėjo: „Broliai katalikai, karštai maldaukime Dievo Motiną, nes esame visiškai prispausti jėgos ir valdininkijos, trokštančios pinigų; esame išvyti iš tėviškės ir nuosavos žemės, bastūnai, nutolę nuo Dievo Motinos altoriaus ir nuo bažnyčių altorių, pagaliau yra sugriautos mūsų šventyklos ir mes siunčiami į kalėjimus. Todėl nepaliaujamai meldamiesi, saugokime [tikėjimą], kaip [saugojo] jūsų gyvi ir jau mirę seneliai ir proseneliai, nes nėra kitos išeities“. Žmonės susijaudino, moterys verkė. Pradėta giedoti „Dievo Motina“ (Bogurodzica)

⁵ Vilniaus policmeisterio pranešimas Nr. 976, 1861 11 01, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 378, PS, 1861 m., b. 60, l. 5. Specialiosiomis giesmėmis čia vadiname Bažnyčios kanonų ir cenzūros patvirtintas specialioms pamaldoms skirtas giesmes, kurios tuo metu atliepė politines patriotines visuomenės nuotaikas („Dievas mūsų išsigelbėjimas“ (Bog nasza ucieczka), „Viešpaties Angelas“ (Anioł Pański), iš Lenkijos atkeliavusi „Bogurodzica“ (Dievo Motina)). Kai kada prie giesmių būdavo pridėdami politines patriotines nuotaikas išreiškiantys priedai; jos giedotos patriotinio himno gaida. Šias giesmes giedoti gyventojams per atsišaukimus nurodė Varšuvos revoliucionieriai, kai Vilniaus generalgubernijoje įvedus karo padėtį buvo uždraustos įprastos patriotinės giesmės.

⁶ Vilniaus policmeisterio pranešimas, 1861 08 14, *ibid.*, b. 43, l. 135–136.

ir giesmė už mirusiųosius, kelios moterys užtraukė patriotinį himną⁷.

Prieš aptardami valdžios sankcijas Aušros Vartų manifestacijose dalyvavusiems dvasininkams, pirma sustokime ties Šv. Jono bažnyčios kunigais, nes šios sankcijos buvo susijusios.

Šv. Jono bažnyčia. Vaclovas Hundijus (Hundius), Mykolas Byševskis (Byszewski). Vilniaus Šv. Jono bažnyčios kunigai – viceklebonas Vilniaus dekanas V. Hundijus ir vikaras M. Byševskis – į patriotinį sąjūdį įsitraukė savo iniciatyva, politiškai apsisprendę ir buvo aktyvūs jo rėmėjai bei dalyviai. Jų dėka Šv. Jono bažnyčia nuo 1861 m. pavasario tapo svarbiausiu revoliucinės gyventojų agitacijos židiniu.

1861 m. kovo 2 (14) d. bažnyčioje įvyko pirmosios Vilniaus gubernijoje gedulo Mišios už žuvusiųosius Varšuvoje⁸; tokios Mišios buvo aukojamos ir vėliau. 1861 m. gegužės 21 (birželio 2) d. čia pirmąkart sugiedotas patriotinis himnas. Pasibaigus Mišioms, 150 Vilniaus gimnazijos mokinių atsiklaupė, paskui save patraukdami ir kitus, sugiedojo himną, o išėję iš bažnyčios iškoneveikė policininkus⁹. Patriotiniai giedojimai vyko ir gegužės 22 (birželio 3) d.

Birželio 9 (21) d. šioje bažnyčioje iškilmingai buvo laikomos gedulo Mišios už Jokimą Lelevelį. Langai buvo uždengti juodomis užuolaidomis, katafalkas apšviestas daugybės lempų ir žvakių, daug vyrų ant kairės rankos buvo užsirišę gedulo raiščius.

1861 m. liepos 31 (rugpjūčio 12) d. buvo iškilmingai paminėtos Liubli-no unijos metinės. Bažnyčioje ir prieš ją esančioje aikštėje buvo apie 3000 žmonių, pamaldose dalyvavo nemažai dvasininkų, Vilniaus seminarijos klierikų. Damos vilkėjo šviesiais rūbais, prie skrybėlių buvo prisisėgusios raudonų ir žydrų kaspinių kokardas, raudonų, žydrų ir baltų kaspinių kokardas buvo užsirišusios ir ant rankų. Mišias laikė vikaras M. Byševskis. Po Mišių beveik visi giedojo patriotinį himną, tuo metu ant Didžiojo altoriaus degė žvakės. Po to moterys žmonėms išdalijo himno nuorašus ir

⁷ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1345 prelatui Juozapui Bovkevičiui, 1861 11 12, *ibid.*, b. 60, l. 11; Vilniaus policmeisterio pranešimas Nr. 1085, 1861 11 13, *ibid.*, b. 60, l. 12–13.

⁸ Kauno gubernatoriaus raštas apie grafą Joną Tiškevičių, 1863 06, *ibid.*, b. 7, l. 27–31.

⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus švietimo apygardos globėjui, 1861 (nuplėšta), *ibid.*, b. 13, l. 19–22.

paveikslėlius su valdovais Jadvyga ir Jogaila¹⁰. Dėl šių Mišių rusų valdžia ėmėsi tyrimo ir tardymų.

Tą pačią dieną V. Hundijus patriotinį pamokslą apie brolybę, tautų sąjungą, tarpusavio pagalbą pasakė per Liublino unijos minėjimą Druskininkuose¹¹. Rusų administracijos nuomone, šis pamokslas pagal Evangelijos tekstą apie melagingus pranašus, didelę pjūtį ir mažai darbininkų, nors tiesiogiai valdžios neįžeidęs, bet buvęs pilnas dviprasmybių¹². Vilniaus generalgubernatorius pavedė Gardino gubernatoriui dėl Druskininkų įvykių atlikti slaptą tyrimą, ypač nustatyti pamokslą sakiusio kunigo asmenybę. Paaiškėjo, kad tai buvo V. Hundijus.

V. Hundijus neslėpė savo patriotinių nuotaikų. Rugsėjo 13 (25) d. Šv. Jono bažnyčioje, giedant patriotinį himną, liepė vargonais negroti, kad netrukdytų giedoti, o vargonuoti tik giedant maldą už mirusiuosius¹³. Kai po karo padėties paskelbimo Šv. Jono bažnyčioje vietoj patriotinio himno pradėtos giedoti specialiosios giesmės, jas pirmi pradėdavę kunigai¹⁴. Pagal policijos pranešimą, rugsėjo 27 (rugsėjo 8) d. M. Byševskis mėgino palenkti žmones patriotiniam giedojimui, ragindamas melstis „taip, kaip iki šiol“¹⁵. Manifestacijoms netrukė ir antrasis vikaras Viktoras Fronckevičius (Frąckiewicz).

1861 m. spalio 11 (23) d. šioje bažnyčioje buvo aukojamos gedulo Mi-

¹⁰ Vilniaus policmeisterio pranešimas Nr. 642 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 31, *ibid.*, b. 43, l. 107–112.

¹¹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1194 vidaus reikalų ministrui, 1861 11 01, *ibid.*, b. 60, l. 7–8.

¹² Gardino žandarų korpuso kapitono Roberto Vitės raportas Nr. 25 Gardino gubernatoriui, 1861 09 20, *ibid.*, l. 27–30; Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 215 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 08 07, *ibid.*, b. 81, l. 16; Gardino žandarų korpuso kapitono Roberto Vitės raportas Nr. 25 Gardino gubernatoriui, 1861 09 20, *ibid.*, l. 27–30.

¹³ Vilniaus policmeisterio pranešimas, 1861 08 14, *ibid.*, b. 56, d. 1; b. 43, l. 135–136.

¹⁴ Rugsėjo 24 d. per Šv. Teklės dieną Vilniaus dekanas Vaclovas Hundijus liepė vargonininkui Cechanovičiui groti „Bogurodzicą“, o kai tas atsisakė, grasino jį atleisti. Vėliau vargonininkas rusų valdžiai sakė, kad vikaras M. Byševskis davęs jam perrašytą „Bogurodzicą“, kad ją giedotų ir grotų patriotinio himno melodiją, tačiau jis nepaklausęs. Tada jam tai įsakęs V. Hundijus, pabrėždamas, kad atsakomybę prisiims pats. Ši giesmė Šv. Jono bažnyčioje anksčiau nebuvo giedama ir tik neseniai giedoti pradėta (pirmą kartą rugsėjo 15 d.) (Vilniaus policmeisterio pranešimas Nr. 881, 1861 09 23, LVIA, f. 378, PS, b. 43, l. 162–164).

¹⁵ Vilniaus policmeisterio pranešimas, 1861 08 28, *ibid.*, b. 43, l. 153–154.

šios už mirusį Varšuvos arkivyskupą Antonį Melchiorą Fijalkovskį (Fijałkowski). Šia proga Šv. Jono bažnyčios kunigai patys sukūrė tam skirtą himną. Buvo giedamos ir specialiosios giesmės, patriotinis himnas¹⁶. Spalio 29 (lapkričio 10) d. V. Hundijus per pamokslą pasakė, kad visi apsisprendę žmonės, nepaisydami persekiojimų ir grasinimų, privalą melstis Dievui, ir jų troškimai išsipildysią¹⁷. Lapkričio 1 (13) d. per Mišias M. Byševskis nesukalbėjo maldos už imperatorių ir jo šeimą¹⁸.

Savo politines pažiūras religine forma turėjo galimybę pademonstruoti ir kitų Vilniaus, ir ne tik Vilniaus, bažnyčių dvasininkai. Antai patriotinį pamokslą čia sakė Vilniaus pranciškonų vienuolino novicijus Bulakas. Aušros Vartų koplyčios kunigas Ipolitas Ivanovskis (Iwanowski) per Liublino unijos minėjimą giedant patriotinį himną atsiklaupė. Esant karo padėčiai, šis kunigas čia pirmasis pradėdavo giedoti specialiąsias giesmes, talkino kunigams per gedulo Mišias už mirusį A. M. Fijalkovskį. Šaltiniuose užsiminama, kad lapkričio 5 (17) d. bažnyčioje taip pat laikęs Mišias Peterburgo dvasinės akademijos profesorius Vincentas Majevskis (Majewski), per kurias patriotiškai giedota; V. Majevskis praleidęs maldą už imperatorių ir jo šeimą. Per Mišias, policijos duomenimis, esant apie 3000 žmonių, sugiedota giesmė „Bogurodzica“, po kiekvieno posmo ją papildant žodžiais:

Przed Twe Oltarze zanosim błaganie

Ojczyznę wolność racz nam wrócić Panie.

(Prieš Tavo altorius meldžiame:

Viešpatie, teikis gražinti laisvę tėvynei).

Minėtus incidentus Vilniaus generalgubernatorius pavedė ištirti prelatui J. Bovkevičiui. Liepė perspėti kunigus, kad už manifestacijas jie bus patraukti atsakomybėn¹⁹. Tačiau manifestacijos su giedojimais Šv. Jono bažnyčioje buvo ir lapkričio 19 (gruodžio 1) d., gruodžio 3 (15), 8 (20) d.²⁰

¹⁶ Vilniaus policmeisterio pranešimas Nr. 976, 1861 10 11, *ibid.*, b. 43, l. 181–183.

¹⁷ Vilniaus policmeisterio pranešimas Nr. 1040, 1861 10 30, *ibid.*, b. 60, l. 4.

¹⁸ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 3331 vidaus reikalų ministrui, 1861 11 10, *ibid.*, b. 74r. l. 23–26.

¹⁹ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 3465 vidaus reikalų ministrui, 1861 11 19, *ibid.*, b. 74r, l. 27–28, 31–32.

²⁰ Vilniaus policmeisterio pranešimai Nr. 1065, 1116, 1146, 1178, 1861 11 06; 11 20; 12 04; 12 09, *ibid.*, b. 43, l. 189–190, 195–196, 204–206, 214–215.

Negelbėjo ir tai, kad aikštėje prie bažnyčios demonstrantams bauginti stovėdavo rusų kariuomenė. Keliasdešimt kareivių puldavo prie išeinančių iš bažnyčios žmonių, juos išsklaidydavo ir areštuodavo²¹.

Vilniaus generalgubernatorius konstatavo, kad Vilniaus ir ypač Šv. Jono bažnyčios dvasininkai ne tik slapta palaiko kenksmingas valdžiai nuotaikas, bet ir atvirai skatina bažnyčiose netvarkos ir nepaklusnumo veiksmus. Iš visų kunigų kaip politiškai pavojingiausią įvardijo V. Hundijų: „Būdamas apdovanotas aštriu protu ir iškalba, jaunas ir išvaizdas, pilnais dviprasmybių ir lenkiško patriotizmo pamokslais darė didelę įtaką vietos publikai, ypač moterims“. Pabrėžė, kad visos jo laikomos Mišios virsta manifestacijomis, o jo vadovaujamoje bažnyčioje patriotinis himnas vis tebegiedamas, nors kitose bažnyčiose tai jau neapraktikuojama. Vikaras M. Byševskis buvo persiėmęs klebono mąstysenos ir neapykantos rusams. Taigi, Šv. Jono bažnyčia tapusi vieta, kur žmonės kurstomi prieš valdžią²².

Patriotiniai įvykiai Šv. Jono ir Aušros Vartų bažnyčiose rusų administracijos buvo įvertinti kaip išprovokuoti dvasininkijos. Jie buvo ypač pavojingi 1830–1831 m. sukilimo metinių (lapkričio 17 (29) d.) išvakarėse. Rusų valdžios duomenimis, esą ta diena buvo planuojama kaip naujo sukilimo pradžia. V. Hundijus ir M. Byševskis tuo metu buvo apkaltinti pinigų rinkliavomis tariamai vargšams remti, tačiau iš tiesų nežinia kokiam tikslui: artėjant metinėms, pašalpa kunigai suskato dalyti žmonėms.

Vilniaus generalgubernatorius 1861 m. lapkričio mėn. pradžioje kreipėsi į vidaus reikalų ministrą, prašydamas ištremiti Šv. Jono ir Aušros Vartų bažnyčių kunigus į vidines Rusijos gubernijas ir vyskupijas, esančias toli nuo politinių įvykių²³. Naktį iš 1861 m. lapkričio 12 į 13 (iš 24 į 25) d. V. Hundijus, M. Byševskis ir A. Šulcas buvo suimti ir išvežti į Dinaburgo

²¹ J. I. Kuczewski, „Atsiminimai iš 1862 metų (Pamiėtnik r. 1862)“, *Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje Rankraščių skyrius* (toliau – VNB), syg. II 6521, l. 30–31.

²² Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1366 vidaus reikalų ministrui, 1861 11 16, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 60, l. 21–22. D. Fainhauzas rašo dar griežčiau – kad Šv. Jono bažnyčia buvo konspiracinės veiklos centras, kur vėliau susitikinėdavo „raudonieji“. Jo teigimu, bažnyčios požemiuose sukilimo laikotarpiu kurį laiką veikusi slapta spaustuvė (D. Fajnhauz, *op. cit.*, p. 44).

²³ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1194 vidaus reikalų ministrui, 1861 11 01, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 60, l. 7–8.

(Daugpilio) tvirtovė²⁴. Laikyti atskiroje kameroje. Jų namuose padaryta krata. Pas visus rasta nemažai cenzūros draudžiamų knygų, revoliucinių raštų, laiškų, pamokslų ir kt.²⁵

Aptikti įkalčiai leidžia daryti išvadą, kad suimtieji kunigai buvo aktyvūs patriotai, Lenkijos ir Lietuvos nepriklausomybės šalininkai. V. Hundijus, M. Byševskis, A. Šulcas skleidė tarp tikinčiųjų bajorijos politines viltis, aiškino apie Katalikų Bažnyčios suvaržymus Rusijoje, organizavo patriotines religines manifestacijas, platino patriotines giesmes. Galima įtarti, jog jie dirbo slaptą agitacinį darbą tarp dvasininkijos, ypač tarp seminarijos klierikų, susirašinėjo su patriotinio sąjūdžio šalininkais bei organizatoriais²⁶. Atidžiai sekė politinę situaciją, kaupė informaciją apie Katalikų Baž-

²⁴ Vilniaus generalgubernatoriaus raštai Nr. 1341–1343 Daugpilio komendantui, 1861 11 12, *ibid.*, b. 60, l. 9; Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 3465 vidaus reikalų ministrui, 1861 11 19, *ibid.*, b. 74r, l. 27–28, 31–32.

²⁵ Vilniaus policmeisterio raportas Nr. 1083 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 11 13, *ibid.*, b. 60, l. 14–15; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 173 vidaus reikalų ministrui, 1862 02 14, *ibid.*, b. 60, l. 75–77; Aprašas popierių, rastų per kratą pas Vaclovą Hundijų, Aleksandrą Šulcą, Mykolą Byševskį, *ibid.*, l. 94–99, 106–111, 115–118.

²⁶ Pas V. Hundijų rasta malda, kurioje Dievo prašoma apšviesti Rusiją, kad ji panaikintų tironiją Lenkijai, nes rusų tauta prakeiks tuos, kurie susiteps lenkų patriotų krauju. Taip pat rasta kitų patriotinio filosofinio, istorinio (Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto gimtadieniui skirtos), religinio turinio eilių, himnų, Lenkijos Bažnyčios hierarchų 1861 m. rugsėjo 13 (25) d. memorandumas Nr. 2168 Lenkijos Karalystės vietininkui grafui K. Lambertui dėl Katalikų Bažnyčios padėties; ištrauka iš 1842 m. Poznanėje leisto veikalo apie tai, kad valstiečiams caras negali padėti, o jų gyvenimą gerinti tenka kaimo kunigams; 1828 m. Poznanės gyventojų raštas Lenkijos Karalystės Senatui apie nepriklausomos Lenkijos atkūrimą, smerkiantis caro politiką; Hamburgo laikraščio ištraukos apie skriaudas dvasininkijai nuorašas; Vilniaus gubernijos bajorų adresas carui, prašantis Lenkijos ir Lietuvos sujungimo; Gardino dekanas J. Majevskio 1861 m. rugpjūčio 14 (26) d. pamokslas; raporto prelatui (J. Bovkevičiui?) juodraštis apie policijos ir kareivių savavaliavimą prie Aušros Vartų; itin patriotiška kalba mirus poetui; išrašas iš žurnalo *Giornale di Roma*, Nr. 8, kad popiežius dar negavęs Lenkijos Bažnyčios hierarchų adresu Nr. 2168 grafui K. Lambertui, tačiau gyres jų veiksmus, priešinantį schizmatinei vyriausybei; cenzūros draudžiamas 1843 m. Paryžiuje išleistas P. Semenenkos kūrinys prieš Stačiatikių Bažnyčią; taip pat cenzūros draudžiamas J. Slovacchio kūrinys (Leipcigas, 1861); korespondencija su patriotinį sąjūdį palaikančiais tikinčiaisiais.

Pas M. Byševskį rastas: 1861 m. liepos 30 (rugpjūčio 11) d. raštelis apie pinigus, skiriamus Liublino unijos minėjimui, pasirašytas W. J.; Palenkės vyskupo aplinkraštis vyskupijos dvasininkams ir tikintiesiems apie 4 savaitių pasninką ir kasdienines pamaldas bažnyčiose su giedojimais už Varšuvos aukas; Lenkijos Bažnyčios hierarchų adresu grafui K. Lambertui nuorašas; patriotinis himnas lenkų kalba „Boże coś Polskę“ („Dieve, kuris Lenkiją“) ir

nyčią ir sąjūdį, agitacinę medžiagą, domėjosi Lenkijos ir Lietuvos, taip pat Apaštalu Sosto nuotaikomis ir nurodymais, rengiamu Vilniaus gubernijos bajorijos prašymu carui prijungti Lietuvą prie Lenkijos Karalystės.

1862 m. vasario mėn. pabaigoje V. Hundijus ir M. Byševskis buvo ištremti į Viatkos, A. Šulcas – į Orienburgo guberniją. Visiems paskirta akyla policijos priežiūra, atimta teisė išvykti iš gyvenamosios vietos ir eiti dvasininko pareigas²⁷.

J. Dževinskis už patriotišką veiklą buvo areštuotas 1863 m. sausį ir tuoj ištremtas į Orienburgo guberniją²⁸.

1862 m. balandžio 17 (29) d. V. Hundijui, M. Byševskiui ir A. Šulcui caro gimtadienio proga buvo suteikta malonė ir leista grįžti į tėvynę²⁹. Vilniaus vyskupui nurodyta perkelti kunigus į kaimo parapijas vikarais be teisės joms vadovauti, paskirti dvasinės vyresnybės, taip pat griežtą policijos priežiūrą. 1862 m. gegužės 19 (31) d. V. Hundijus ir M. Byševskis, o birželio 4 (16) d. A. Šulcas grįžo į Vilnių³⁰. Netrukus vyskupas A. S.

lietuviškas jo vertimas „Giesmė“; cenzūros draudžiamos knygos; 4 lapai su ant kiekvieno 6 išgraviruotais piešiniais Liublino unijai atminti: 1569 m. liepos 12 – 1861 m.; korespondencija, rodanti, kad šis kunigas darė didelę įtaką Romos katalikų seminarijų klierikams, tarp laiškų rastas ir politiškai priešiško dvarininko Brynko laiškas.

Pas A. Šulčą rasta: šifruota abėcėlė susirašinėti su kitu kunigu; politinis pamokslas, pasakytas Kėdainių bažnyčioje 1861 m. liepos 31 (rugpjūčio 12) d.; jo pamokslas, pasakytas Aušros Vartų bažnyčioje apie tai, kad liaudžiai neleidžiama melstis; uždraustos A. Micevičiaus eilės ir kelios cenzūros draudžiamos knygos; patriotinis himnas, vargonams pritaikyta „Bogurodzica“.

Literatūroje minima, kad per kratą pas vieną iš suimtųjų rastas „Boże coś Polskę“ himno perdirbinys, skirtas Rusijai – „Боже, который Россию“, kuriame linkima, kad Rusijoje būtų daugiau Hercenų ir Pestelių (*Общественно-политическое движение на Украине в 1856–1862 гг.*, Киев, 1963, p. 134–138; *Революционный подъем в Литве и Белоруссии в 1861–1862 гг.* (toliau – *Революционный подъем ...*), Москва, 1964, p. 79).

²⁷ Daugpilio komendanto raštas Nr. 6 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 02 28, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 60, l. 92; Vilniaus generalgubernatoriaus raštai Nr. 175, 176, 177 Viatkos ir Orienburgo gubernatoriams, 1862 02 14, *ibid.*, l. 78.

²⁸ *Bojownicy kapłani*, cz. 2, t. 2, p. 171.

²⁹ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 972 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 04 17, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 60, l. 133–134.

³⁰ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 972 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 04 17, *ibid.*, l. 133–134; Vilniaus generalgubernatoriaus raštai Nr. 392, 428 Viatkos žandarų komandos karininkui ir Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui, 1862 05 23; 06 04, *ibid.*, l. 138, 140.

Krasinskis paskyrė V. Hundijų į Mikailiškes, M. Byševskį – į Dusmenis, A. Šulčą – į Verkius³¹.

Tačiau bausmės kunigų pažiūrų nepakeitė. 1863 m. M. Byševskis išėjo į sukilimą, kovojo būryje ir, pasak „baltųjų“ vadovo Jokūbo Geištoro, buvo sukilėlių Trakų komisarų, o vėliau pasitraukė į užsienį, atrodo, į Galiciją³². V. Hundijus, būdamas Mikailiškėse, palaikė ryšius su revoliucionieriais, iš ten 1862 m. be valdžios leidimo nuvyko į Vilnių, kur kurstė žmones prieš valdžią. 1863 m. liepą valdžią pasiekė informacija, kad jis dalyvavo sukilime, tariamai buvo revoliucinio komiteto narys. 1863 m. liepos 9 (21) d. suimtas, per kratą pas jį rasta patriotinių, agitacinių raštų, dviprasmiškas pamokslas. Paaiškėjo, kad dar Viatkoje rašęs autobiografiją, kurioje laikotarpį po 1830–1831 m. sukilimo pavadino tėvynės kankinystės ir letargo metais. 1864 m. gegužės 27 (birželio 8) d. V. Hundijus buvo dar kartą išstremtas į Tobolsko guberniją, atimtos bajoro ir dvasininko teisės bei privilegijos³³.

Bulakas (Bułak, Bułhak, Bułat)³⁴. Pranciškonų ordino novicijus iš Vilniaus pranciškonų vienuolyno Bulakas Šv. Jono bažnyčioje 1861 m. birželio 9 (21) d. per gedulo Mišias, skirtas J. Leleveliui, pasakė patriotinį pamokslą. Jame išskėlė J. Lelevelio, kaip lenkų patrioto, nuopelnus, prisiminė praėjusius šlovingus laikus, kai klestėjo mokslas, mokėsi puikus jaunimas, tikintiesiems patarė nenusiminti, būti tvirtiems ir viltis geresnės ateities. Baigė tokiais žodžiais – kadangi mirti vis tiek esą reikės, tad geriausia yra mirtis už tėvynę³⁵.

Apie šį pamokslą Vilniaus generalgubernatorius pranešė Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui, prašydamas novicijų sudraus-

³¹ Vilniaus vyskupo Adomo Stanislovo Krasinskio raštas Nr. 1061 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 09 03, *ibid.*, b. 60, l. 147.

³² Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 2439 užsienio reikalų ministrui, 1869 06 30, *ibid.*, l. 156; *Bojownicy kapłani ...*, d. 2, t. 2, p. 111–113.

³³ *Bojownicy kapłani ...*, d. 2, t. 2, p. 298–305.

³⁴ Vardo nepavyko nustatyti.

³⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 459 Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui, 1861 06 30, *ibid.*, b. 43, l. 31–32; Tas pats raštas: *Сборник документов музея Графа М. Н. Муравьева* (toliau – *Сборник документов...*), составитель А. Белецкий, т. 1, Вильна, 1906, с. 67–68. Vilniaus policmeisterio raportas Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 06 10, *ibid.*, b. 43, l. 29–30. Tas pats raštas: *Сборник документов...*, p. 57.

minti. Vyskupas liepė Vilniaus dvasinei konsistorijai uždrausti Bulakui sakyti pamokslus, kol baigsis noviciatas ir kol gaus vyskupijos valdžios leidimą, taip pat pavedė jį prižiūrėti vienuolyno viršininkui ir Vilniaus dekanui³⁶.

Jeronimas Gregorovičius (Gregorowicz). 1862 m. vasario 25 (kovo 9) d. pas Bernardinų ordino vienuolį iš Vilniaus bernardinų vienuolyno J. Gregorovičių tarnavęs Kauno apskrities bajoras Nikodemus Pratkėlis Vilniaus miesto 3-iojo stano pristavui įteikė skundą ir popierių paketą. Jis teigė popierius radęs J. Gregorovičiaus spintoje, slaptoje dėžutėje ir jie rašyti jo ranka; tai esą valdžios draudžiami himnai, Varšuvos ir užsienio revoliucionierių atsišaukimai, taip pat Vilniaus miestiečių laiškas Vilniaus generalgubernatoriui Vladimirui Nazimovui.

Pagal skundą Vilniaus politinių reikalų tardymo komisijoje 1862 m. kovo 26 (balandžio 8) d. buvo pradėtas tyrimas, kuris nieko nusikalstamo neatskleidė³⁷. Rastieji popieriai su politika neturėjo nieko bendra. Didžiausią įtarimą sukėlęs Vilniaus miestiečių laiškas buvo panegirika V. Nazimovui dėl jo rūpinimosi miesto gyventojais ir valstiečių žemės reforma. V. Nazimovą J. Gregorovičius laikė svarbiausiu reformos iniciatoriumi bei vykdytoju. Laiške prašė jo paspartinti reformą, paakinti atsakingų valdininkų geranoriškumą, kad valstiečiai, po baudžiavos panaikinimo neteisingai suprasdami jiems suteiktas laisves, bruzdėjimais nebedrumstų krašto ramybės³⁸.

Išlikęs Vilniaus miestiečių laiškas leidžia manyti, kad šis vienuolis buvo ne lenkų nepriklausomybės idėjos šalininkas, o greičiau lojalus rusų valdžiai žmogus. Tai rodo laiške išsakyti neigiami 1830–1831 m. sukilimo

³⁶ Vilniaus katedros prelado Juozapo Bovkevičiaus raštas Nr. 1469 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 29, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 44, l. 67–68.

³⁷ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 549 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 03 06, *ibid.*, 1862 m., b. 33, l. 1; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 195 Vilniaus politinių reikalų tardymo komisijai, 1862 03 26, *ibid.*, l. 2, 4; Vilniaus politinių reikalų tardymo komisijos atsakymas Nr. 358 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 05 22, *ibid.*, l. 3; Nikodemo Pratkėlio skundas, 1862 02 25, autografas, *ibid.*, l. 5; jo vertimas į rusų kalbą, *ibid.*, l. 6; Vilniaus politinių reikalų tardymo komisijos lydraštis Vilniaus generalgubernatoriui, persiunčiant iš Jeronimo Gregorovičiaus konfiskuotus raštus bei jų vertimus į rusų kalbą, 1862 05 10, *ibid.*, l. 9.

³⁸ Vilniaus miestiečių laiškas, [s. a.], originalas, *ibid.*, l. 12–15.

bei 1861–1862 m. patriotinio sąjūdžio vertinimai. Autoriaus požiūrį į tuo metu mieste vykusias patriotines religines manifestacijas rodė viltis, kad V. Nazimovas apginsias miesto gyventojus ir bažnyčias, Dievo namus, nuo patriotinių giedojimų – su Aukščiausiojo garbinimu nieko bendra neturinčių „piktnaudžiavimų“. Tam tikrą poziciją rodytų ir tarp jo popierių rastos ūkininko darbus apdainuojančios lietuviškos eilės³⁹. Atrodytų, kad J. Gregorovičiui rūpėjo lietuvių valstiečiai, kurių problemų sprendimą siejo su rusų valdžia.

Juozapas Ježevskis (Jezewski). Vienuolių vizitiečių bažnyčioje 1861 m. liepos 3 (15) d. vienuolių vizitiečių vienuolyno kapelionas J. Ježevskis, išėjęs į bažnyčios vidurį, ėmė įtikinėti žmones, kad bažnyčioje giedoti patriotines giesmes esanti nuodėmė, tada giedotojai murmedami išėjo iš bažnyčios⁴⁰.

Dominykas Liseckis (Lisecki). Vilniaus bernardinų vienuolyno vienuolis D. Liseckis, Vilniaus vyskupo A. S. Krasinskio prašymu, 1861 m. vasarą gavo pasą vieniems metams Bažnyčios reikalais vykti į visas vakarines gubernijas. 1861 m. rugsėjį vidaus reikalų ministras įspėjo Vilniaus generalgubernatorių, kad po karo padėties įvedimo tokie važinėjimai tapo politiškai pavojingi, tad liepiama nurodyti gubernatoriams, kad šie, išduodami pasus katalikų dvasininkams vyskupų prašymu, atkreiptų ypatingą dėmesį į tikslą, koku jie yra siunčiami, ir į asmenų patikimumą, ypač jei vyksta ilgam laikui į kelias vakarines gubernijas. Jei kunigas ar vienuolis keltų įtarimą, nurodoma paso išdavimą sustabdyti arba išsiųstajam paskirti policijos priežiūrą tose vietose, į kurias jis nuvyks⁴¹. Po metų gubernatoriams iš viso buvo uždrausta išdavinėti katalikų dvasininkijai pasus, o išimtiniais atvejais liepta į juos įrašyti miestus, į kuriuos vykstama, ir pranešti policijai, kad būtų skirta slapta priežiūra. Manyta, kad tokie dva-

³⁹ Lietuviškos eilės, rastos pas Jeronimą Gregorovičių, originalas, *ibid.*, l. 10; jų rusiškas vertimas, *ibid.*, l. 11. Tai yra anoniminė „Giesmė gaspadoriška“ (žr. „Giesmė muzikėlio“, in: *XVI–XIX a. anoniminės lietuvių poezijos antologija*, Vilnius, 1982). Ji ilgai buvo laikoma poeto Antano Strazdo kūrinium.

⁴⁰ Vilniaus policmeisterio pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 04, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 43, l. 79–80.

⁴¹ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 92 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 09 16, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 51, l. 1-2.

sininkijos, kuri pasireiškė manifestacijose, važinėjimui galėjo turėti slaptą politinį tikslą⁴².

Nors Vilniaus konsistorija 1862 m. liepos 13 (25) ir spalio 9 (21) d. du kartus prašė gubernatoriaus paso D. Liseckiui vykti į Vilniaus, Gardino, Minsko, Mogiliavo, Kijevo, Voluinės, Vitebsko gubernijas, jo negavo. Tada 1862 m. spalį, Vilniaus vyskupui A. S. Krasinskiui sutikus, pati pavedė D. Liseckiui rinkti aukas nuo žaibo sudegusios Karvio bažnyčios atstatymui ir išdavė jam aukų rinkimo knygelę, kurioje jis buvo įrašytas kaip teisėtas aukų rinkėjas. D. Liseckis buvo patyręs aukų rinkėjas: vienuolyne gyvendamas daugiau kaip 30 metų, visą laiką rinko aukas bažnyčioms, todėl įvairių vietovių gyventojams buvo gerai pažįstamas. D. Liseckis be paso, vien su knyga, išvyko į Vilniaus, Vitebsko gubernijas ir Polocko apskrityje buvo Rusijos valdžios sulaikytas. Sulaikymo metu iš viso turėjo surinkęs 1000 rb⁴³.

Konsistorija aiškinosi taip. D. Liseckis buvo neeilinių sugebėjimų aukų rinkėjas, todėl, negavusi jam paso, pati nutarė išduoti aukų knygą pagal žodinį vyskupo sutikimą ir drauge dar kartą kreiptis į valdžią paso. Paso pakartotinai iš jos negavusi, neatšaukė vienuolio, nes nežinojo, kur jis yra. Po sulaikymo 1863 m. balandį Polocke į Vilnių grįžusiam D. Liseckiui konsistorija leidusi rinkti aukas Trakų, Vilniaus, Ukmergės apskrityse iki aukų knygų galiojimo pabaigos (lapkričio 20 (gruodžio 2) d.).

Dėl įvykių buvo atliktas tyrimas. D. Liseckiui buvo paskirta policijos priežiūra, jam uždrausta rinkti pinigus. Iš vyskupo A. S. Krasinskio atlyginimo išskaičiuota 10% piniginei bauda (400 sidabro rb), o iš konsistorijos narių, dalyvavusių 1862 m. liepos 13 (25) ir spalio 9 (21) d. posėdžiuose, – po 50 rb iš kiekvieno⁴⁴.

Adrianas Novickis (Nowicki). 1862 m. gruodžio 12 (24) d. per vakarines pamaldas Vilniaus bernardinų bažnyčioje bernardinų ordino diakonas

⁴² Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 7598 Vilniaus generalgubernatoriui, 1863 11 10, *ibid.*, l. 3-4.

⁴³ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 502-504 Vilniaus, Gardino ir Kauno gubernatoriams, 1862 07 13, *ibid.*, l. 20; Dominyko Liseckio apklausos protokolas, 1863 11 25, *ibid.*, l. 12-13.

⁴⁴ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 8921 Vilniaus generalgubernatoriui, 1863 12 08, *ibid.*, l. 5-11; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 5197 Vilniaus gubernatoriui, 1863 12 15, *ibid.*, l. 33; Raštas Nr. 593 Vilniaus gubernatoriui, 1864 01 29, *ibid.*, l. 34.

A. Novickis per pamokslą pasakė, kad žmonės yra puolę dvasia, jei taip bus ir toliau, tai visi prapulsią. Mokė, kad dar ne vėlu pabusti, veikti drąsiai, ryžtingai, ir Dievas padės. Jo pamoksle buvo išvelgta politinė agitacija. Kadangi karo padėtis Vilniuje tuo metu buvo panaikinta, Vilniaus generalgubernatorius Vilniaus vyskupui A. S. Krasinskiui liepė uždrausti dvasininkams, mokantiems liaudį Dievo žodžio ir doros, veltis į politinius dalykus, nesuderinamus su pašaukimu. Įsakė gauti iš A. Novickio pasiaiškinimą, nebeleisti jam sakyti pamokslų ir jį nubausti. A. S. Krasinskis nurodymą įvykdė⁴⁵.

Rulevičius (Rulewicz)⁴⁶. Vilniaus Šv. Kotrynos (vienuolių benediktinių) bažnyčioje 1861 m. birželio 25 (liepos 7) d. buvo sugiedotas patriotinis himnas. Viceklebonas Rulevičius ėmė įtikinėti susirinkusiuosius, kad tokie giedojimai yra nepatvirtinti dvasinės ir civilinės valdžios, tad nesuderinami su tikėjimo dogmomis. Giedotojams įsakė išeiti iš bažnyčios. Vakare kunigas gavo grasinantį laišką „nuo tautos“. Kai kitos dienos rytą himnas bažnyčioje vėl buvo pradėtas giedoti, klebonas Snarskis, Rulevičius ir vienuolės po Mišių pasipiktinę išėjo iš bažnyčios ir užsirakino vienuolyne. Giedojimą bandyta slopinti vargonais⁴⁷.

Vilniaus gubernija

Bartolomėjus Brydyckis (Brydycki). Dysnos apskrities Gluboko bažnyčioje 1861 m. liepos 16 (28) d. po liturgijos buvo sugiedotas patriotinis himnas. Administratorius B. Brydyckis, bandydamas giedojimą sukliudyti, liepė užrakinti chorą, bet himnas buvo sugiedotas ir be vargonų⁴⁸.

⁴⁵ Vilniaus policmeisterio praneimas (be Nr.) Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 12 13, *ibid.*, b. 116, l. 1; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 82 Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui, 1863 01 19, *ibid.*, l. 2; Tie patys rašai: *Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863–1864 гг. в пределах Северо-Западного края* (toliau – *Архивные материалы...*), сост. А. И. Милонидов, *Виленский временник*, кн. 6, ч. 1, Вильна, 1913, p. 205, 226; Vilniaus vyskupo Adomo Stanislovo Krasinskio raštas Nr. 129 Vilniaus generalgubernatoriui, 1863 01 21, *LVIA*, f. 378, PS, 1862 m., b. 116, l. 3.

⁴⁶ Vardo nepavyko nustatyti.

⁴⁷ Vilniaus policmeisterio praneimas Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 06 26, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 43, l. 64–65.

⁴⁸ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 1627 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 31, *ibid.*, b. 56, d. 1, l. 56–57; Lydos gorodničiaus raportas Nr. 241 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 24, *ibid.*, l. 51; *Революционный подъем...*, p. 60–61.

Anupras Buika (Bujko), Dominykas Budrikas (Budryk). 1861 m. liepos 9 (22) ir 16 (28) d. Paberžės bažnyčioje pradėjus giedoti patriotinį himną, jos klebonas Giedraičių dekanas A. Buika ir vikaras D. Budrikas protestuodami išėjo iš bažnyčios⁴⁹.

Dionizas Chlevinskis (Chlewiński). Lydos bažnyčioje 1861 m. liepos 16 (28) d. buvo imtas giedoti patriotinis himnas. Bažnyčios tarnautojai, paraginti klebono D. Chlevinskio ir gorodničiaus, bandė himną slopinti, sutrukdyti, užgrojus vargonams ėmė giedoti kitas giesmes, kilo garsų šurmulynė.

Vincentas Karabanovičius (Karabanowicz). Vyšniavo (Ašmenos apskritis) bažnyčios administratorius V. Karabanovičius skleidė tarp valstiečių revoliucines nuotaikas, net vestuvėse ragindavo giedoti patriotinį himną. Liberalios krypties slaptos „Piontkovičių“ draugijos, veikusios Vilniuje, Ašmenoje ir kt., nurodymu kunigai nelegaliai ėmė steigti mokyklas, kuriose katalikų ir buvusių unitų (atverstų į stačiatikius) valstiečių vaikai buvo mokomi lenkų kalbos, ugdomos jų prolenkiškos nuotaikos. Tokią mokyklą, kurioje mokėsi 30 berniukų, 1862 m. Vyšniave įsteigė ir V. Karabanovičius⁵⁰. Valdžiai panašias mokyklas uždraudus, V. Karabanovičių apie tai informavo vietos ispravnikas, tačiau jis ir toliau laikė mokyklą. Prasidėjus sukilimui ir 1863 m. vasario 4 (16) d. Vilniaus gubernijoje įvedus karo padėtį, kunigas Vilniaus generalgubernatoriaus įsakymu vasario 7 (19) d. buvo areštuotas, atgabentas į Vilnių ir perduotas Vilniaus politinių bylų tardymo komisijai. Ten vadino Lietuvą Lenkija, aiškino, kad vaikus mokyti religijos jų gimtąja kalba yra jo pareiga, ir neslėpė savo nusistatymo prieš valdžią. Ispravniko nurodymui uždaryti mokyklą nepaklūsęs, nes nežinojęs apie imperatoriaus „manifestą“, draudžiantį mokyti vaikus maldų jų gimtąja kalba.

Komisija įvertino V. Karabanovičiaus kaip „fanatiko“ kenksmingumą: jos sprendimu už įsteigimą Vyšniave slaptos liaudies mokyklos prie baž-

⁴⁹ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 1578 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 26, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 56, d. 1, l. 47.

⁵⁰ З. Я. Тальвирская, „Создание ошмянской революционной организации и общество „Пёнтковичей“ в 1861–1862 гг.“, *Академия наук СССР. Ученые записки Института Славяноведения, т. 29, Освободительное движение западных и южных славян XIX–XX вв.*, Москва, 1965, p. 51–76.

nyčios 1863 m. kovo mėn. jis buvo ištremtas į Penzos guberniją, Horodyščės miestą, paliekant dvasininko teises⁵¹.

Mykolas Kovalevskis. Trakų zemskinis ispravnikas pranešė Vilniaus generalgubernatoriui, kad 1861 m. liepos mėn. gavęs žinių, jog Užuguosčio bažnyčios vikaras M. Kovalevskis yra politiškai nepatikimas. Vikaras jaunas, atvirai palankus „neramumų“ kėlėjams, nuolaidžiavo bajorėms už bažnyčioje 1861 m. liepos 31 (rugpjūčio 12) d. giedotą patriotinį himną. Vilniaus generalgubernatorius 1861 m. rugpjūčio 8 (20) d. rašė vidaus reikalų ministru, kad, ispravniko įsitikinimu, vikaras nusipelnęs ištrėmimo⁵².

Henrikas Miuleris (Müller). Miorų bažnyčioje (Dysnos apskritis) 1861 rugsėjo 8–10 (20–22) d. vyko patriotinis giedojimas. Klebono H. Miulerio nurodymu vargonai ėmė groti kitas giesmes, tad patriotinis himnas buvo užslopintas⁵³.

Ipolitas Pankevičius (Pankiewicz). 1862 m. nustatyta, kad Galšios (Ašmenos apskritis) bažnyčios vikaras I. Pankevičius priklausė slaptai „Piontkovičių“ draugijai ir jos padaliniui „Ašmenos jaunimo biblioteka“, kuris rūpinosi aktyvinti pasyvius žemvaldžius ir patraukti valstiečius į bajorijos pusę⁵⁴. I. Pankevičius dalyvavo 1862 m. sausio 10 (22) d. „Piontkovičių“ draugijos susirinkime, kuriame buvo įkurtas Ašmenos padalinys ir nustatytos jo veiklos kryptys. Susirinkime nutarta kurti valstiečių vaikams

⁵¹ Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos pranešimas, 1864 10 09, in: *Революционный подъем ...*, p. 293; Vilniaus žandarų štabo karininko raštas apie politinę padėtį Vilniaus gubernijoje, 1863 01 08, in: *Революционный подъем ...*, p. 317; Karo teismo skyriaus pranešimas Nr. 148 apie kunigo Vincento Karabanovičiaus ištrėmimą, 1863 03 01, in: *Архивные материалы...*, kn. 6, d. 1, p. 307–308.

⁵² Trakų zemskinio ispravniko raštas Nr. 296 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 11 10, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 56, d. 1, l. 181–183; Tas pats raštas: *Сборник документов...*, p. 200–201; Vilniaus generalgubernatoriaus pranešimas, 1861 08 08, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 56, d. 1, l. 184.

⁵³ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 2462 vidaus reikalų ministru, 1861 09 [22], LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 74r, 1. 1–2.

⁵⁴ III skyriaus raštas apie draugiją „Ašmenos jaunimo biblioteka“, 1862 01 18, in: *Революционный подъем...*, p. 285–287.

lenkiškas mokyklas kaimuose, agituoti valstiečius prieš caro žemės reformą ir artinti juos su dvarininkais⁵⁵.

Motiejus Piotrovskis (Piotrowski). 1861 m. rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) d. Vilniaus generalgubernatorius gavo Trakų apskrities Daugų (Merkinės dekanatas) miestelio žydų skundą, kad 1861 m. rugpjūčio 24 (rugsėjo 5) d. pas Daugų kleboną M. Piotrovskį vyko kunigų ir dvarininkų susirinkimas neaiškiu tikslu ir kad miestelyje rugsėjo 2 (14) d. numatoma išpjauti visus žydus. Vilniaus generalgubernatorius paskyrė šį reikalą ištirti ypatingų pavedimų valdininkui papulkininkui Andrejui Michnevui⁵⁶. Matyt, tyrimas nedavė rezultatų, nes daugiau duomenų apie incidentą neaptikta.

Feliksas Roškovskis (Roszkowski). 1861 m. liepos 2 (14) d. Trakų apskrities Pivašiūnų bažnyčioje vyko bažnytinė šventė, dalyvavo daug žmonių iš apylinkių ir iš Lenkijos Karalystės. Po Mišių prie didžiojo altoriaus žmonėms užtraukus patriotinį himną, Pivašiūnų klebonas Merkinės dekanas F. Roškovskis ėmė žmonėms aiškinti, kad himnas prieštarauja Dievo ir civilinės valdžios įstatymams, tikėjimui ir sveikam protui. Giedotojams nepaklusus, mėgino juos nutildyti vargonais, grasinimais surišti, policija ir kitokiais nemalonumais. Čiupo giedojimui vadovavusį šešiolikmetį Kauno gimnazistą už kaklaraiščio, reikalaujamas nutilti. Žmonės pasipiktino, prieita beveik prie muštynių, bet susigriebė esą bažnyčioje. Dvasininkai, kviesti pas kleboną pietų, demonstratyviai išvažiavo namo⁵⁷.

Buvo pradėtas įvykio tyrimas, bandyta nustatyti giedotojus, kunigas nebuvo apkaltintas.

⁵⁵ З. Я. Тальвирская, *op. cit.*, p. 51–76; Žandarų šefo raštas Nr. 150 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 01 20, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 145, l. 3–5; Pranešimas Nr. 2674 apie „Piontkovičių“ draugiją, 1864 02 16, *ibid.*, l. 22–26.

⁵⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 722 papulkininkui Andrejui Michnevui, 1861 08 31, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 56, d. 1, l. 136; Žydų skundas apie Daugų kleboną, 1861 08 28, *ibid.*, l. 137.

⁵⁷ Trakų zemskinio ispravniko raštai Nr. 142, 228 Vilniaus gubernatoriui, 1861 07 06, 09 11, *ibid.*, b. 56, d. 1, l. 35–36, 87, 176; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 532 žandarų šefui, 1861 08 ?, *ibid.*, l. 124, 127; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 1411 Vilniaus gubernatoriui, 1861 11 24, *ibid.*, l. 187.

Vladislovas Rutkovskis (Rutkowski). Šis Vilniaus vyskupijos Švenčionių apskrities Daniušavos miestelio bažnyčios administratorius buvo apkaltintas, kad kurstė parapijiečius giedoti himną ir platino tarp jų baltarusišką revoliucinį laikraštėlį „Hutorka staraho Dzieda“ (leistas nuo 1861 m. rudens Balstogėje)⁵⁸. Tačiau tiriant nustatyta, kad kunigas himną tariamai raginęs giedoti ir laikraštėlį platinęs tada, kai dar nebuvo administracijos potvarkių apie tokių veikslių draudimą, o paskelbus draudimą jokiose manifestacijose nebedalyvavęs. Atsargumo dėlei nutarta paskirti V. Rutkovskiui griežtą policijos priežiūrą⁵⁹.

1862 m. pradžioje valdžia nustatė, kad kunigas V. Rutkovskis 1861–1862 m. priklausė slaptai „Piontkovičių“ draugijai⁶⁰.

Kiprijonas Skirmantas (Skirmont). 1861 m. spalio 14 (26) d. Vilniaus generalgubernatorius gavo anoniminį pranešimą, kad Vilniaus apskrities Kernavės administratorius K. Skirmantas kurstąs liaudį prieš carą ir valdžią, palaikąs ryšius su įtartiniais žmonėmis, per kuriuos siunčia į Vilnių proklamacijas, agitacinius laiškus, patriotines giesmes. Bažnyčioje sakomi agitaciniai pamokslai, giedamas patriotinis himnas. Pas K. Skirmantą buvo padaryta krata. Kadangi nieko, kas patvirtintų įtarimus, nerasta, kunigas nebaustas⁶¹.

Jonas Stčeleckis (Strzelecki). 1861 m. birželio 22 (liepos 4) d. Mikailiškėse (Vilniaus dekanatas) pradėtas giedoti patriotinis himnas, tačiau klebono J. Stčeleckio įsakyta jį nuslopinti vargonais⁶².

⁵⁸ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 1546 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 10 10, *ibid.*, b. 60, l. 1; Tas pats raštas: *Сборник документов...*, p. 177–178.

⁵⁹ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 454 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 02 23, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 60, l. 126–127; Vilniaus generalgubernatoriaus raštai Nr. 229 ir 231 žandarų šefui ir Vilniaus gubernatoriui, 1862 03 27, *ibid.*, l. 130–132; Tas pats raštas: *Архивные материалы...*, kn. 6, d. 1, p. 41–42.

⁶⁰ III skyriaus raštas apie draugiją „Ašmenos jaunimo biblioteka“, 1862 01 18, in: *Революционный подъем ...*, p. 285–287; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernatoriams, *ibid.*, p. 55.

⁶¹ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus gubernatoriui, 1861 10 17, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 152, l. 2–3; Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 3035 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 10 27, *ibid.*, l. 4; Anoniminis laiškas, [1861 10 14], *ibid.*, l. 1.

⁶² Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 1532 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 19, *ibid.*, b. 56, d. 1, l. 46.

Anupras Volodkevičius (Wołodkiewicz), Jonas Jotautas (Jatowt, Jatowt). Trakų zemskinis ispravnikas pranešė Vilniaus generalgubernatoriui, kad 1861 m. liepos mėn. gavęs žinių, jog Darsūniškio (Trakų apskritis) bažnyčios klebonas A. Volodkevičius yra politiškai nepatikimas. Pagyvenęs, uždaro būdo, gyvendamas pasienyje su Lenkija, palaikąs slaptus ryšius su Užnemunės kunigais. Tačiau kadangi esąs itin atsargus, to tvirtai neįrodyta. Vilniaus generalgubernatorius 1861 m. rugpjūčio 8 (20) d. rašė vidaus reikalų ministru, kad, ispravniko įsitikinimu, kunigas nusipelnąs išsiuntimo⁶³.

1861 m. spalio mėn. Vilniaus generalgubernatorius gavo anoniminį (kaip įtarta, žydo) skundą, kuriame A. Volodkevičius ir jo vikaras J. Jotautas buvo kaltinami piktavališka agitacija, bažnyčioje giedamu patriotiniu himnu, neigiamais pasisakymais prieš carą. Trakų zemskiniam ispravnikui buvo nurodyta atlikti tyrimą, tačiau piktavališkų veiksmų nebuvo atskleista. Nustatyta, kad himnas bažnyčioje buvo giedotas tik vieną kartą žmonių, atvykusių iš Užnemunės, vietos gyventojai lojalūs valdžiai, miestelyje tyla ir ramybė. Kunigus būtų galima įtarti tik palaikančius ryšius su Lenkijos Karalystės kunigais.

Generalgubernatorius paskyrė kunigams slaptą policijos priežiūrą, uždraudė vargonininkui važinėti į Lenkijos Karalystę pas gimines be vietos valdžios leidimo, vėliau jį ten išsiuntė visam laikui⁶⁴.

Po metų (1862 m.) atėjo dar vienas skundas, kad Darsūniškio bažnyčioje giedamas patriotinis himnas, prie bažnyčios esančioje kalvėje kalami ginklai, renkamos aukos būsimam sukilimui. Skundas taip pat pasirodė be pagrindo. Tyrimas parodė, kad kalvė jau prieš 6 metus uždaryta, o už surinktas aukas pastatyta varpinė. Himnas giedotas tik 1861 m. vieną kartą. Paašškėjo, kad vietos žydai nesutaria su kunigais, nes tie ragina žmones negerti. Po tyrimo uždrausta miestelio gyventojams kelti nevietinius žmones per Nemuną ir netgi turėti valtį⁶⁵.

⁶³ Trakų zemskinio ispravniko raštas Nr. 296 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 11 10, *ibid.*, l. 181–183; Tas pats raštas: *Сборник документов...*, p. 200–201; Vilniaus generalgubernatoriaus pranešimas, 1861 08 08, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 56, d. 1, l. 184.

⁶⁴ Anoniminis skundas, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 70, l. 4–6; Vilniaus generalgubernatoriaus ir Vilniaus gubernatoriaus susirašinėjimas šiuo reikalu, 1861 10 06 – 1862 02 19, *ibid.*, l. 1–3, 7–9.

⁶⁵ Anoniminis skundas, *ibid.*, l. 20–21; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 617 Vilniaus gubernatoriui, 1862 08 20, *ibid.*, l. 17; Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 2487 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 09 27, *ibid.*, l. 18–19.

Ignotas Žaba (Žaba). Galšios bažnyčios klebonas I. Žaba garsėjo agitaciniais pamokslais. Dėl šių pamokslų rusų valdžia atliko tyrimą, tačiau tiesioginių įrodymų negavo. Vis dėlto kunigo priešiška pozicija neabejota. Jo bažnyčioje 1861 m. gegužės 24 (birželio 5) d. pirmąkart Ašmenos apskrityje buvo sugiedotas patriotinis himnas. Kunigas giedotojus kvietėsi į namus, vaišino ir gyrė jų patriotizmą, dėl to valdžios buvo įvardytas manifestacijos vadovu. Per Liublino unijos metines 1861 liepos 31 (rugpjūčio 12) d. bažnyčioje vyko iškilmingos pamaldos, į kurias I. Žaba iš sakyklos iš anksto sukvietė žmones. Giedotas patriotinis himnas pritariant vargonams, vyko pinigų rinkliava, kabėjo vėliava su lenkišku užrašu „Lenkijos Karaliene, melskis už mus“⁶⁶. Po Mišių pas kunigą vaišės su muzika užsitęsė iki ryto. Vilniaus gubernatorius, baimindamasis kenksmingos įtakos, 1861 m. gruodį prašė Vilniaus generalgubernatoriaus perkelti I. Žabą į katalikiškąją Tiraspolio vyskupiją⁶⁷.

Netrukus generalgubernatorius gavo ir anoniminį skundą. Vietos žydas pranešė, kad 1861 m. vasarą pas kleboną kone kasdien apsidavę, slapstydavęsi nepažįstami žmonės, keleiviai. Nuolat suvažiuodavę daug dvarininkų (juodai apsirengusių, turinčių skiriamuosius ženklus, giedodavo patriotinį himną). Dažnai lankydavęsis kažkoks Liudvikas Korsakas, kelis kartus buvo atvykęs Vilniaus dekanas. Apskritai I. Žaba palaikąs ryšius su asmenimis iš įvairių vietų⁶⁸.

Tuo metu valdžia susekė, kad I. Žaba drauge su savo vikaru I. Pankevičium priklausė slaptai „Piontkovičių“ draugijai, kurios nurodymu, įsteigė Galšioje lenkišką mokyklą valstiečių vaikams⁶⁹. 1863 m. vasario 4 (16) d. paskelbus visoje gubernijoje karo padėtį, kunigas buvo areštuotas ir Vilniaus generalgubernatoriaus „už liaudies mokyklos įsteigimą Galšioje“ išstremtas į Oloneco guberniją, Povenecą⁷⁰.

⁶⁶ Slaptojo agento Juozapo Bernackio pranešimas III skyriui, 1861 08 10, in: *Революционный подъем...*, p. 55.

⁶⁷ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 3692 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 12 09, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 60, l. 42; Tas pats raštas: *Сборник документов...*, p. 223–224.

⁶⁸ Žydo skundas generalgubernatoriui dėl kunigo Ignoto Žabos, [apie 1861 12 18], LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 60, l. 44;

⁶⁹ Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos pranešimas, 1864 10 09, in: *Революционный подъем...*, p. 293.

⁷⁰ Sąrašas areštuotų ir vidines Rusijos gubernijas išstremtų Vilniaus vyskupijos katalikų kunigų, 1864 05 24, LVIA, f. 439, ap. 1, b. 50, l. 20–26; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas

Petras Žilinskis (Żyliński). Vileikos dekanas, Radaškonių klebonas P. Žilinskis 1861 m. liepos 2 (14), 9 (21) d. sulaukė žmones nuo patriotinio himno giedojimo⁷¹.

Gardino gubernija

Juozapas Bonkovskis (Bąkowski). 1861 m. gegužės 24 (birželio 4) d. gimnazistams pradėjus giedoti patriotinį himną, Balstogės dekanas, bažnyčios klebonas J. Bonkovskis aiškino, kad šventykloje tai nedera, ir paprašė giedotojus išeiti, pagrasino prievarta juos išvesdinti. Jam buvo atsakyta, kad neužteksią tarnautojų giedotojams išvesdinti. Klebonas bandė išplėšti himno tekstą iš gimnazisto rankų, bet jam nepavyko. Tada jis nutraukė Mišias ir su kitais kunigais bei vargonininku išėjo iš bažnyčios. Kunigo elgesys policijos valdininkų buvo įvertintas kaip „apdairus ir reglamentuotas civilinės valdžios įsakų“⁷².

Kunigas, matydamas, kad nenuslopins tikinčiųjų patriotizmo ir nenorėdamas konfliktuoti su Rusijos valdžia, atsisakė pareigų ir išvyko į Galiciją. Ten vėliau tapo vyskupu⁷³.

Anupras Čaikovskis (Czajkowski). 1861 m. spalio 15 (27) d. po liturgijos, kurią atliko vikaras A. Čaikovskis, Bielsko bažnyčioje buvo sugiedotas patriotinis himnas, giedant kunigas nesitraukė nuo altoriaus. Bielsko miesto ir apskrities karo viršininkas kunigo pasiteiravo, kas buvo giedotojai ir ką jis padarė, kad jie būtų nutildyti. Į tai kunigas atsakė, kad jam nepriklauso įsidėmėti bažnyčioje esančius žmones; jis atliekąs savo pareigas kaip kunigas, o apie giedojimą nieko nežino ir nenorįs žinoti.

Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui, [be Nr., b. d.], *ibid.*, l. 53.

⁷¹ Vilniaus gubernatoriaus raštai Nr. 1492, 1593 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 13, 26, *ibid.*, b. 56, d. 1, l. 38, 52; Vilniaus generalgubernatoriaus pranešimas žandarų šefui, 1861 08 11, in: *Революционный подъем...*, p. 60–63.

⁷² Valdininko ypatingiems pavedimams papulkininkio Andrejaus Michnevo raštas Nr. 67 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 05 31, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 80, d. 1, l. 1516; Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 108 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 05 27, *ibid.*, l. 17; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas žandarų šefui ir vidaus reikalų ministrui, Nr. 413–414, 1861 06 30, *ibid.*, l. 33–35.

⁷³ Z. Kosztyła, R. Kraško, *Z dziejów powstania styczniowego na białostoczczyźnie 1863-1864*, Białystok, 1963, s. 14.

Gardino gubernatorius nusiuntė A. Čaikovskį su palydovu (be arešto) į Vilnių, į dvasinę konsistoriją, pridėdamas karo viršininko apklausos ir A. Čaikovskio atsakymų kopijas, kad dvasinė vadovybė paaiškintų jam atsakymų netinkamumą ir pareigą vykdyti valdžios reikalavimus⁷⁴.

Andriejus Čepovičius (Czepowicz). Šis Gardino apskrities Mastų parapijos klebonas 1862 m., dar iki sukilimo, priklausė Gardino konspiraciam rateliui, 1862 m. dalyvavo kuriant revoliucinę organizaciją Gardino gubernijoje. Tuo metu buvo paskirtas Gardino pavieto apygardos viršininuku, jam pavesta rinkti pinigus ir ieškoti žmonių, kurie nurodytu laiku imtųsi formuoti sukilėlių būrius. A. Čepovičiui nekaip sekėsi: po kurio laiko sakė, kad pinigų nesurinko, o žmonių be ginklo būtų gal kokie penki.

Sukilimo metu buvo paskirtas Gardino vaivadijos Valkavisko apskrities komisaro padėjėju, 1863 m. rudenį Augustavo gubernijoje Konstantino Ramotovskio (Vaverio) būryje paimtas į nelaisvę ir nuteistas ištremti⁷⁵.

Šis Gardino apskrities Mastų parapijos klebonas 1862 m. veikė Gardino pavieto revoliucinėje organizacijoje, buvo jos apygardos vadas, jam buvo pavesta rinkti pinigus ir ieškoti žmonių, kurie sutiktų, prasidėjus sukilimui, formuoti būrius. 1863 m. buvo Gardino vaivadijos komisaro padėjėjas⁷⁶.

Vincentas Dereškevičius (Dereszkiewicz). 1862 m. rugpjūčio mėn. Ražanystoke (Sokulkos apskritis) vyko bažnytinė šventė. Jos metu atvykusiems melstis valstiečiams Balstogės apskrities Dolistovo bažnyčios vikaras V. Dereškevičius dalijo agitacinius raštus. Pas valstiečius buvo rastas

⁷⁴ Gardino gubernatoriaus pranešimas Nr. 2 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 11 09, in: *Сборник документов...*, p. 200.

⁷⁵ Apie jį žr.: Vilniaus ypatingosios tardymo komisijos medžiaga, 1864 03 29; 04 10, in: *Револуционный подъем...*, p. 490–504, 688; K. R. Jurgėla, *Lietuvos sukilimas 1862-1864 metais*, Chicago, 1970, p. 560–561; Stanislovo Silvestrovičiaus parodymai Vilniaus ypatingajai tardymo komisijai, 1864 04 10, *Револуционный подъем...*, p. 496–504; Erazmo Zablockio parodymai Vilniaus ypatingajai tardymo komisijai, 1864 03 29, in: *ibid.*, p. 490–497; Vilniaus vyskupijos areštuotų ir ištremtų kunigų sąrašas, 1864 05 24, LVIA, f. 439, ap. 1, b. 50, l. 20–26.

⁷⁶ 1863 m. rudenį būdamas sukilėlių būryje, Augustavo gubernijoje paimtas į nelaisvę. Ištremtas į Orienburgo guberniją. Apie jį žr.: Vilniaus ypatingosios tardymo komisijos medžiaga, 1864 03 29; 04 10, in: *Револуционный подъем...*, p. 490–504, 688; K. R. Jurgėla, *op. cit.*, p. 560–561.

baltarusiškas eiliuotas laikraštukas „Hutorka staraho Dzieda“; valstiečiai tvirtino, kad jį jiems davęs kunigas. Vilniaus generalgubernatorius nurodė Gardino gubernatoriui susisiekti su Vilniaus vyskupu, kad tas atleistų kunigą iš pareigų, perkeltų į Gardino pranciškonų vienuolyną ir paskirtų jam akylą vienuolyno viršininko ir policijos priežiūrą⁷⁷. Vyskupas A. S. Krasinskis neskubėjo teisti V. Dereškevičiaus, kuris savo kaltę neigė, ir paprašė generalgubernatoriaus kunigo kaltės įrodymų. Tačiau netrukus turėjo įvykdyti jo valią – V. Dereškevičių perkėlė 6 savaitėms į vienuolyną epitimijai⁷⁸. Nuo lapkričio 27 (gruodžio 9) d. jam paskirta policijos priežiūra.

1863 m. vasarį, jau prasidėjus sukilimui, Gardino policmeisteris pranešė Gardino gubernatoriui, kad sausio 20 (vasario 1) d. V. Dereškevičius, laikydamas Mišias Gardino pobernardinų bažnyčioje, neperskaitė maldos už imperatorių ir jo šeimą, o kunigai esą neklauso išpažinčių tų tikinčiųjų, kurie tarnauja pas stačiatikius. Gardino gubernatorius išsikvietė tuometinį Gardino dekaną ir pavedė jam griežtai perspėti vietos dvasininkiją, kad vykdytų savo pareigas⁷⁹.

Vincentas Dziemianovičius (Dziemianowicz), Bresto bažnyčios klebonas, 1861 m. birželyje draudė bažnyčioje giedoti patriotinį himną⁸⁰.

Aleksandras Gintovtas (Gintowt). 1864 m. išaiškėjo, kad Gardino pobernardinų bažnyčios klebonas, Gardino dekanas A. Gintovtas iki sukilimo priklausė 1861 m. Konstantino Kalinausko įkurtai Gardino konspiracinei „raudonųjų“ organizacijai – Balstogės būreliui, veikusiam Gardino, Vilniaus, Kauno ir Minsko gubernijose išvien su Varšuvos Centrinio tautiniu komitetu. Organizacijos nariai buvo ginkluoto sukilimo ir kovos dėl

⁷⁷ Vilniaus generalgubernatoriaus pranešimas Nr. 598 vidaus reikalų ministrui, 1862 08 13, in: *Архивные материалы*., kn. 6, d. 1, p. 125–126, 171.

⁷⁸ Vilniaus generalgubernatoriaus raštai Nr. 785 Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui, 1862 11 05, *ibid.*, p. 178–179; Vilniaus vyskupo Adomo Stanislovo Krasinskio raštai Nr. 1352, 1434 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 10 20, 11 15, *ibid.*, p. 171, 185.

⁷⁹ Gardino gubernatoriaus raštai Nr. 330 Vilniaus generalgubernatoriui, 1863 02 27, *ibid.*, 1, p. 301–302; Vilniaus vyskupo Adomo Stanislovo Krasinskio raštai Nr. 1434 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 11 15, *ibid.*, p. 185;

⁸⁰ Bresto komendanto pranešimas Nr. 163, 1861 07 09, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 56, d. 1, l. 47.

nepriklausomybės drauge su kovos dėl baudžios panaikinimo šalininkai, dirbo agitacinį darbą tarp valstiečių, platino agitacinius raštus, ragino rinkti aukas, telkti ginklus sukilimui⁸¹.

Išlikęs A. Gintovto prašymas Gardino gubernatoriui leisti jam kviestis į namus neturtingų tėvų vaikus ir našlaičius, kad geriau išaiškintų jiems katalikybės dogmas. Kunigas leidimo negavo, nes valdžia nematė galimybių namuose jį kontroliuoti⁸².

Ipolitas Glovackis (Głowacki). Balstogės kilmingųjų mergaičių institute gyvavo paprotys: mokslo metų pradžioje (spalio 1(12) d.) po pamaldų instituto stačiatikių cerkvėje arba Romos katalikų koplyčioje visas įstaigos personalas ir mokinės rinkdavosi į instituto salę, kur būdavo išklausa stačiatikių šventiko malda už įstaigos globėją imperatorienei ir po to giedamas imperijos himnas. Instituto katalikų kapelionas I. Glovackis iš Vilniaus generalgubernatoriaus gavo griežtą pastabą už tai, kad neva paskaitinęs katalikes auklėtines nedalyvauti 1862 m. lapkričio 1 (12) d. bendroje maldoje už imperatorienei sveikatą, jos atvykusios tik į imperijos himno giedojimą. Generalgubernatorius kapelioną per vyskupą perspėjo, kad už tokį pakartotinį elgesį bus pašalintas iš pareigų⁸³. Taip ir įvyko 1866 m.

Antanas Kosovskis (Kossowski), Ganiondzo (Balstogės apskritis) bažnyčios klebonas, 1861 m. rugpjūčio 20 (rugsėjo 1) d. bažnyčioje draudė giedoti patriotinį himną⁸⁴.

Zigmantas Koscia (Kościa). Po 1862 m. liepos 31 (rugpjūčio 12) d. Liublino unijos metinių minėjimo Druskininkuose buvo pradėtas nuo-

⁸¹ Źr.: F. Rożański, „Z województwa Grodzieńskiego“, in: *W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego 1863–1903*, Lwów, 1903, p. 396–400; Vilniaus ypatingosios tardymo komisijos medžiaga, 1864 03 29, in: *Революционный подъем...*, p. 490–497; W. Tatarczyk, *Powstanie styczniowe na Białostocczyźnie*, Łódź, 1996, p. 14.

⁸² Kunigo Gintovto prašymas Nr. 132, 1861 10 24, *ibid.*, b. 98, l. 2; Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 673 generalgubernatoriui, 1861 10 27, *ibid.*, l. 1; Generalgubernatoriaus raštas Nr. 955 Kauno gubernatoriui, 1861 11 11, *ibid.*, l. 3.

⁸³ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 465 Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui, 1863 01 21, in: *Архивные материалы...*, kn. 6, d. 1, p. 230–231.

⁸⁴ Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 373 vidaus reikalų ministrui, 1861 09 04, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 746, l. 52.

dugnus įvykių tyrimas. Vikaras Z. Koscia, Druskininkų bažnyčioje laikęs iškilmingas Mišias⁸⁵, nors jose nebuvo nei patriotinio giedojimo, nei patriotinio pamokslo, 1862 m. rudenį valdžios įsakymu vyskupo buvo perkeltas į Vilniaus guberniją, Ašmenos dekanato Salų parapijos Daukšiškių bažnyčią filijalistu⁸⁶.

Ignotas Kozlovskis (Kozłowski). Iki 1862 m. Jaluvkos vikaras, nuo 1862 m. – Velikąja Berastavicos administratorius I. Kozlovskis nuo 1861 m. pavasario priklausė kairiosios pakraipos V. Vrublevskio ir K. Kalinausko įkurtam Gardino rateliui⁸⁷. 1864 m. vykstant tardymui, paaiškėjo, kad 1862 m. jis buvo vienas Gardino gubernijos revoliucinės organizacijos vadovų iki sukilimo (vaivada)⁸⁸. Už priklausymą revoliucinei organizacijai nuteistas ištremti⁸⁹. 1864 m. areštuotas, paleistas trūkstant įrodymų⁹⁰.

⁸⁵ Druskininkų bažnyčia buvo Ašiūzos parapijos koplyčia, nes caro valdžia kunigo į Druskininkus skirti nesutiko iki 1879 m.

⁸⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 680 Gardino gubernatoriui, 1862 09 22, in: *Архивные материалы...*, kn. 6, d. 1, p. 148–152. Apie manifestaciją yra byla: LVIA, f. 378, PS, 1862 m., b. 97. Taip pat apie ją žr.: Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 592 Gardino gubernatoriui, 1862 08 11, in: *Архивные материалы...*, kn. 6, d. 1, p. 123–125; Ypatingų pavedimų valdininko Ivano Nikotino raštas Nr. 57 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 08 20, *ibid.*, 1, p. 129–131; Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 615 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 08 08, *ibid.*, p. 120–121; *Bojownicy kapłani ...*, d. 2, t. 2, p. 377–379.

⁸⁷ Vienas iš ratelio dalyvių Feliksas Rožanskis (Róžański) savo atsiminimuose rašo, kad ratelyje buvo kunigas Kozlovskis, W. Tatarczyk (min. veik., p. 14), remdamasis Z. Kosztylos duomenimis, kunigą pristato kaip „Jan Zarzycki, Ignacy Kozlovski“. Tačiau katalikų kalendoriuose žinynuose (rubricelėse) Kozlovskiai Gardino gubernijoje 1862 m. du: Velikąja Berastavicos administratorius Ignotas Kozlovskis ir Induros vikaras Viktoras Kozlovskis. Todėl J. K. Jurgelis ir kt. juos maišo, nes iki 1862 m. I. Kozlovskis buvo Jaluvkos vikaru. Šio kunigo asmenybę padeda nustatyti: Vilniaus vyskupijos areštuotų ir ištremtų kunigų sąrašas, 1864 05 24, LVIA, f. 439, ap. 1, b. 50, l. 20–26.

⁸⁸ P. Kubicki, min. veik., II d., II t., p. 450–453; Erazmo Zablockio parodymai Vilniaus ypatingajai tardymo komisijai, 1864 03 29, podjom, p. 490–497; J. K. Jurgėla, min. veik., p. 569.

⁸⁹ Vilniaus vyskupijos areštuotų ir ištremtų kunigų sąrašas, 1864 05 24, LVIA, f. 439, ap. 1, b. 50, l. 20–26.

⁹⁰ Žr.: F. Rožański, *Z województwa Grodzieńskiego, W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego 1863–1903*, Lwów, 1903, s. 396–400; Vilniaus ypatingosios tardymo komisijos medžiaga, 1864 03 29, *Революционный подъем...*, p. 490–497, 657; K. R. Jurgėla, min. veik., p. 569.

Juozapas Majevskis (Majewski), Justinas Zacharevičius (Zacharewicz), Vilhelmas Švarcas (Szwarc), Juozapas Zaleskis (Zaleski), Feliksas Hiteras (Hitter). Gardinas gubernijoje pasižymėjo patriotinių renginių gausa. Su svarbiausiu iš jų, per kurią vos nebuvo pralietas kraujas, yra susijusi Gardino dekanas parapinės (pojęzuitų) bažnyčios klebonas J. Majevskis.

J. Majevskis su patriotiniu sąjūdžiu susidūrė nuo pat pradžių. Jo bažnyčioje pirmą kartą Gardino gubernijoje (1861 m. birželio 11 (23) d.) buvo sugiedotas patriotinis himnas⁹¹. Klebono suorganizuota religinė procesija virto svarbiausia Gardino gubernijoje patriotine religine manifestacija⁹².

Įvykiai klostėsi taip. Kelios dienos prieš procesiją dekanas buvo išvykęs į Druskininkus, mieste nebuvo ir jo pavaduotojo pobernardinų bažnyčios klebono A. Gintovto. Tuo metu bažnyčių vikarams tikintieji ėmė daryti spaudimą dalyvauti patriotinėje religinėje procesijoje iš vienos bažnyčios į kitą. Vikarams atsisakius, tarp gyventojų kilo nepasitenkinimas dvasininkija, mieste padidėjo įtampa, kuri privertė rugpjūčio 11 (23) d. J. Majevskį nedelsiant grįžti iš Druskininkų. Norėdamas nuraminti tikinčiuosius, klebonas kitą dieną pažadėjo jų atstovams iš sakyklos paskelbti sąlygas, kuriomis galėtų vykti Bažnyčios organizuojama procesija. Rugpjūčio 13 (25) d., sekmadienį, per pamokslą pasakė, kad Bažnyčia galėtų leisti tik tokią procesiją, kuri vyktų atgailos, brolybės ir meilės dvasia. Tokia procesija, kaip Dievui duodamas įžadas, reikalaujanti atitinkamo elgesio. Negalima į ją neštis alkoholio, rūkalų, negalima giedoti patriotinių, Bažnyčios nenustatytų giesmių, rodyti politinių įsitikinimų, taigi, ji turėtų būti ne patriotinė, o tik religinė apeiga. Procesijos, vykstančios ramybės, vienybės dvasia, vietos valdžia negalėtų drausti. Iš sakyklos paskelbė, kad rugpjūčio 14 (26) d. po mišparų iš Gardino parapinės bažnyčios išvyks

⁹¹ Vilniaus generalgubernatoriaus pranešimas žandarų šefui, 1861 06 30, in: *Революционный подъем...*, p. 34. Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 116 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 06 16, in: *Сборник документов...*, p. 60.

⁹² Apie J. Majevskio organizuotą procesiją yra byla: LVIA, f. 378, PS, 1862 m., b. 52. Toliau remiamasi šios bylos medžiaga. Dar apie J. Majevskio procesiją žr.: Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 659 Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui, 1861 08 22, *ibid.*, 1861 m., b. 73a, l. 112–117; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 659 Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui, in: *Сборник документов...*, p. 135–138; J. Komar, *op. cit.*, p. 110–111.

procesija į Ražanystoką, kur rugpjūčio 15 (27) d. turėjo vykti Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų atleidai (Žolinė)⁹³.

J. Komaras rašo, kad J. Majeuskis savo atsiminimuose nutyli, jog apie būsimą procesiją ėmė sklisti gandai jau rugpjūčio 3 (15) ir 4 (16) d. Rugpjūčio 11 (23) d. Gardino gubernatorius Ivanas Špejeris apie tai pranešė į Vilnių, taip pat kreipėsi raštu į J. Majeuskį perspėdamas, kad procesijos, nenumatytos Bažnyčios kanonų, esą uždraustos. Jeigu tai ir tiesa, J. Majeuskis, skelbdamas procesiją į Ražanystoką, apie nekanoninių procesijų draudimą dar galėjo ir nežinoti (grįžęs į Gardiną įvykių sukuryje, galėjo atėjusių raštų ir nespėti perskaityti). J. Komaro spėjimas, kad J. Majeuskis nepaklusęs civilinei ir dvasinei valdžiai ir paskelbęs procesiją, norėdamas įtikti patriotams, ir kad jo elgesys rodo jo patriotines nuostatas⁹⁴, greičiau virstų spėjimu, kad, kilus mieste nepaprastai dideliame visuomenės nepasitenkinimui dėl dvasininkijos abejingumo patriotams, kunigas iš tiesų galėjo neturėti kitos išeities, kaip bandyti ieškoti kompromiso dėl susidariusios padėties. J. Komaro išvadų apie J. Majeuskio patriotizmą niekaip neparemia ir argumentas, kad už šią procesiją jis buvo ištremtas. O neetiškas teiginys, kad J. Majeuskis savo atsiminimus, kurie paneigia J. Komaro išvadas, rašė būdamas jau senis, kurio požiūris turėjo būti jau pakitęs dėl amžiaus ir kuris svajojo vien apie tai, kaip grįžti į Gardino dekanus, rodo, kad patį J. Komarą buvo apakinusios jo politinės pažiūros.

Tikrąsias J. Majeuskio intencijas, ko gera, atskleidžia jo 1861 m. rugpjūčio mėn. laiškas į Gardiną daktarui Pileckiui. Jame kunigas rašė, kad procesiją sumanę bajorai (apie 800 žmonių – dešimtadalis visų parapijiečių), kurie manę eiti į Ražanystoką vieni. Bijodamas lenkų nacionaliniais drabužiais vilkinčios bajorijos atviros politinės demonstracijos ir norėdamas jai suteikti ne vien politinį, bet ir religinį turinį, kunigas iš sakyklos sukvietęs į procesiją ir kaimiečius bei miestiečius. Buvęs priverstas eiti kartu, kad patrauktų į Bažnyčią jau silpstančio tikėjimo žmones ir kad jie neitų vieni, priešindamiesi Bažnyčiai ir valdžiai. Jei Bažnyčia neatgaivins masių ir neduos jai katalikiškos krypties, kiekvienas pradės veikti pats ir

⁹³ Vilniaus generalgubernatoriaus korespondencijoje kai kada klaidingai nurodoma, kad procesija vykusi 15 (27) d. (žr.: Vilniaus generalgubernatoriaus raštai Nr. 695, 696 viadus reikalų ministrui ir žandarų šefui, 1861 08 22, *LVI*A, f. 378, PS, 1862 m., b. 52, l. 9).

⁹⁴ J. Komar, *op. cit.*, p. 110–111.

nežinia kokios bus to pasekmės. Norėjo, kad apie tai sužinotų arkivyskupas⁹⁵. Panašiai aiškinosi ir per tardymą. Atrodytų, kad J. Majeviskis nebuvo procesijos iniciatorius, o siekė sumažinti tarp gyventojų kilusį nepasitenkinimą dvasininkija, bandė išvengti galinčios kilti politinės demonstracijos, tad paskelbė religinę procesiją ir joje dalyvavo. Sovietinėje istoriografijoje taikliai pasakyta, kad J. Majeviskio pastangomis procesija neįgavusi didesnės politinės reikšmės⁹⁶.

Rugpjūčio 13 (25) d. J. Majeviskis parašė raštus Gardino gubernatoriui ir policmeisteriui, kuriuose prašė nedaryti kliūčių procesijai, apie ją taip pat pranešė Vilniaus vyskupui A. S. Krasinskiui. Gardino gubernatoriui savo iniciatyva pristatė ir pamokslo turinį. Gavęs gubernatoriaus ir vyskupo atsakymus, kad Bažnyčios nenustatytos procesijos yra uždraustos, į tai atsakė, kad jau paskelbęs apie procesiją, tad negalys jos atsisakyti, nes tik taip pavyks sustabdyti neramumus, kurstomus piktavalių žmonių. Gardino gubernatorius apie J. Majeviskio atsakymą telegrama pranešė Vilniaus generalgubernatoriui. Tą patį vakarą gavęs žinių, kad į Ražanystoką eina procesijos ne tik iš Gardino, bet ir iš Lenkijos Karalystės, kitų vietų, ėmėsi priemonių joms sustabdyti.

Rugpjūčio 14 (26) d. Gardino gubernatorius nusiuntė raštą policmeisteriui, kad dar kartą perspėtų J. Majeviskį dėl atsakomybės, tačiau J. Majeviskis sumanymo neatsisakė. Tada gubernatorius įsakė išardyti tiltą per Nemuną, be to, nusiuntė telegramą Vilniaus generalgubernatoriui, kad nepavyko įtikinti J. Majeviskio dėl procesijos, tad lauksias atsakymo iki 16 val., o po to panaudosias ginkluotą jėgą.

Generalgubernatoriaus atsakymas atėjo tuoj pat ir buvo toks: procesijos neleisti, užrakinti bažnyčią, prie įėjimų pastatyti sargybą, priešais aikštėje išrikiuoti kazokus ir pėstininkų batalioną, tiltą visiškai išardyti, o esant reikalui, sunaikinti, prie tilto pastatyti įgulos batalioną, visiems paskelbti, kad už neramumus bus griežtai nubausti. Įžūliuosius areštuoti.

Gubernatorius apie generalgubernatoriaus nurodymus informavo vietos karinę valdžią ir J. Majeviskį. Pastarasis į nurodymą uždaryti bažnyčią atsakė, kad pirma teksią jį areštuoti, nes jis privalęs pagal kanonus prieš

⁹⁵ J. Majeviskio laiškas daktarui Pileckiui, 1861 08, vertimas į rusų k., *LVIIA*, f. 378, PS, 1862 m., b. 52, l. 94–95; Karo teismo komisijos medžiaga [1861], *ibid.*, l. 85.

⁹⁶ *Революционный подъем...*, p. 451.

Žolinę laikyti mišparus. O jei prie įėjimų bus pastatyta sargyba, tai nede-
dąs galvos, kad nekils revoliucija⁹⁷.

14 val. bažnyčia jau buvo pilna žmonių. Tuo metu aikštėje išsirikiavo
kariuomenė. Visi priėjimai prie bažnyčios buvo uždaryti, žmonės spietėsi
į bažnyčią vedančiose gatvėse.

16 val. pradėta skambinti mišparams. Tuo metu atvykęs policmeisteris
pranešė J. Majevskiui, kad jis kviečiamas pas gubernatorių. Kunigas
atsakė, kad jau skambinama mišparams, tad galys vykti tik tokiu atveju,
jei bus areštuotas, nes žmonės gali pamanyti, kad pabėga ir palieka juos
kritišką valandą. Tokį veiksma atlikti policmeisteris neturėjo nei įsakymo,
nei noro.

Po mišparų kunigas J. Majevskis iš sakyklos pasakė pamokslą, per-
skaitė tikintiesiems vyskupo telegramą apie procesijos draudimą. Įspėjo
žmones, kad negalys jų kurstyti prieš valdžią, kita vertus, negalys jų atkal-
binėti nuo Viešpačiui Dievui duoto įžado, tad leidžia patiems pasirinkti, ar
dalyvauti procesijoje. Jeigu būtų nuspręsta dalyvauti, procesija turi vykti
ramiai, krikščioniška dvasia⁹⁸.

Procesija, vedama dekanu ir asistuojama 4 kunigų (Gardino para-
pinės bažnyčios vikarų J. Zacharevičiaus, V. Švarco, pobernardinų baž-
nyčios vikaro J. Zaleskio ir gimnazijos bažnyčios rektoriaus kapeliono
F. Hitero), giedodama litaniją, išėjo į kariuomenės apsuptą aikštę ir pa-
traukė link Nemuno. Tačiau, sutikusi kelyje kariuomenę, vadovaujamą
Gardino gubernatoriaus ir divizijos vado generolo leitenanto Aleksan-
dro Goltgoero, grįžo į aikštės vidurį. Visi suklupo ir baigė giedoti lita-
niją, po to sugiedojo Dievo Motinos himną. Giedant generolas įsakė ka-
riams nusiimti kepure. Baigus giedoti, grupelė tikinčiųjų, susispietusių
apie žmogų, nešusį kryžių, pabandė prasibrauti pro kareivius. Bekylantį
konfliktą nuslopino taktiškas ir diplomatiškas generolo A. Goltgoero el-
gesys. Įvertinęs susidariusią situaciją, J. Majevskis kreipėsi į susirinku-
sius – kadangi procesija susidūrė su nenumatytomis kliūtėmis ir negali
įvykti, įžadą galima laikyti įvykdytu, paragino žmones grįžti į bažnyčią
ir pasimelsti prie Dievo Motinos altoriaus. Žmonės klusniai grįžo į baž-

⁹⁷ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 659 Vilniaus vyskupui Adomui Stanis-
lovui Krasinskiui, 1861 08 22, LVIA, f. 378, PS, 1861 m., b. 73a, l. 112–117; Tas pats raštas:
Сборник документов..., p. 135–138.

⁹⁸ Juozapo Majevskio pamokslo, pasakyto Gardino parapinėje bažnyčioje 1861 08 14,
tekstas, rastas per kratą, LVIA, f. 378, PS, 1862 m., b. 52, l. 44.

nyčią, ten sugiedojo litaniją, po to patriotinį himną ir išsiskirstė namo.

Po kelių dienų Vilniaus generalgubernatoriaus įsakymu J. Majeviskis buvo suimtas ir atvežtas į Vilnių, pas jį padaryta krata. J. Majeviskio byla buvo nagrinėjama pagal kriminalinius įstatymus Karo teismo komisijoje prie Vilniaus Ordonanshauzo pagal karo lauko baudžiamąjį statutą⁹⁹. Bylos nagrinėjimo metu buvo pateikta J. Majeviskio kalba, pasakyta rugpjūčio 14 (26) d. bažnyčioje prieš procesiją ir rasta pas jį per krata; toje kalboje lenkų politinę būtį ir Romos Katalikų Bažnyčios padėtį jis palygino su sugriauta Jeruzale¹⁰⁰.

Teismas nusprendė, kad J. Majeviskis neatsižvelgė į civilinės ir dvasinės valdžios draudimus ir paskatino panaudoti kariuomenę, dėl kurios įsikišimo procesija neįvyko. Apkaltintas nepaklusnumu civilinei ir dvasinei valdžiai, jis nuteistas tremčiai į Sibirą atimant dvasininko luomą ir civilines teises (valdžios terminologija „civilinei mirčiai“). Tai buvo pirmasis dvasininkas, Vilniaus generalgubernijoje nuteistas ištremti Karo teismo. Su J. Majeviskiu procesijoje dalyvavę kunigai J. Zacharevičius, G. Švarcas, J. Zaleskis ir F. Hiteras perduoti apsvarstyti dvasinei valdžiai¹⁰¹.

Vilniaus karo teismo sprendimu 1861 m. gruodžio 10 (22) d. J. Majeviskis buvo ištremtas į Tobolsko guberniją, Kurgano miestą. Tačiau vidaus reikalų ministro ir Vilniaus generalgubernatoriaus teikimu 1862 m. balandžio 17 (29) d. jam caro gimtadienio proga suteikta malonė ir leista grįžti į tėvynę. 1862 m. liepos 22 (rugpjūčio 3) d. jis buvo gražintas iš tremties. Vyskupui nurodyta jį pasiųsti į kaimo parapiją vikaru ir paskirti dvasinės vyresnybės ir griežtą policijos priežiūrą. Netrukus vysk. A. S. Krasinskis J. Majeviskį perkėlė į Ašiuzą vikaru, pavesdamas priežiūrėti klebonui. Jam nuo 1862 m. lapkričio 5 (17) d. paskirta slapta ir neterminuota policijos priežiūra¹⁰². Vėliau J. Majeviskis vikaravo Druskininkuose, kur ir mirė.

⁹⁹ Vilniaus komendanto raštas Nr. 2029 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 11 28, *ibid.*, l. 90; Juozapo Majeviskio bylos medžiaga, *ibid.*, l. 85; Juozapo Majeviskio laiškas daktarui Pileckiiui, 1861 08 11, *ibid.*, l. 94–95; Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 725 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 08 28, *ibid.*, l. 20; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 695 vidaus reikalų ministrui ir Nr. 696 žandarų šefui, 1861 08 22, *ibid.*, l. 7.

¹⁰⁰ Karo teismo komisijos medžiaga, [1861], *ibid.*, l. 85.

¹⁰¹ Karo teismo komisijos nuosprendis Juozapui Majeviskiui, [1861], *ibid.*, l. 87.

¹⁰² Duomenys apie Gardino gubernijos asmenis, 1862 m. esančius policijos priežiūroje, 1863 02 14, *ibid.*, l. 2–43. Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 972 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 04 17, *ibid.*, b. 60, l. 133–134; Tobolsko gubernatoriaus raštas Nr. 266 Vilniaus

Pranciškus Sidorovičius (Sidorowicz). Balstogės vikaras P. Sidorovičius, rusų administracijos nuomone, darė didelę įtaką parapijiečių neramumams ir manifestacijoms mieste.

1861 m. liepos mėn. Balstogės bažnyčios šventoriuje vyko garsieji patriotiniai giedojimai, nors P. Sidorovičius ir kiti kunigai tiesiogiai juose nedalyvavo. Pradedant liepos 11 (23) (kitur 16 (28)) d. po pamaldų Balstogės bažnyčioje daug žmonių (policijos duomenimis, 400–500) šventoriuje klūpėdami po kelias valandas giedodavo patriotines giesmes, stebint gausiai susirinkusiems gyventojams, ypač žydams. Gorodničiaus draudimų nepaisyta. Kai liepos 19 (31) d. į miestą atvyko Gardino vicegubernatorius Jakovas Rožnovas, gorodničius įsakė suimti giedotojus ir nuvesti apklausti į policiją. Kitą dieną (liepos 20 (rugpjūčio 1) d.) šventoriuje giedoti susirinko dar daugiau žmonių, tad buvo duotas nurodymas kariuomenei apsupti šventorių ir jų neišleisti. Kazokai ir kareiviai apsupo šventorių, iš giedojusiųjų pareikalauta pasakyti savo pavardes; kas nepasakė, tiems neleista išeiti iš šventoriaus. Žmonės šventoriuje išbuvo visą naktį. Vikarai P. Sidorovičius ir Mečislovas Tabenskis (Tabeński) prašė gorodničių žmones išleisti; jei nebus išleisti, tada visa Europa per „Kolokolą“ sužinosianti apie savivalę. Už kazokų aikštėje minia grėsmingai augo, reikalaudama paleisti giedotojus, mėtė akmenis. Kitą dieną Gardino vicegubernatorius ir Gardino gubernijos žandarų štabo karininkas gorodničiui įsakė giedotojus paleisti¹⁰³.

1862 m. rugpjūčio 11 (23), 16 (28) ir 17 (29) d. P. Sidorovičius, tariamai valstiečiams užsakius už savo mirusius giminaičius, laikė gedulines Mišias už Varšuvoje mirties bausme nubaustus į valdžios asmenis pasikėsinusius patriotus. Mišiose dalyvavo daug aukštuomenės moterų gedulo rūbais, per Mišias buvo išsakyta minčių, kad bausmė esanti neteisinga¹⁰⁴. 1862 m.

generalgubernatoriui, 1862 06 21, *ibid.*, l. 1; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 521 Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui, 1862 07 26, *ibid.*, l. 2; Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 773 Vilniaus generalgubernatoriui, 1865 05 10, *ibid.*, l. 102; Vilniaus vyskupui Adomo Stanislovo Krasinskio raštas Nr. 1061 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 09 03, *ibid.*, l. 147; Vilniaus dekanas raštelis, [1863 02], *ibid.*, l. 151.

¹⁰³ Gardino gubernatoriaus pranešimas Nr. 5625 Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 23, *ibid.*, l. 57–61.; Gardino vicegubernatoriaus raštai Nr. 22, 23 Gardino gubernatoriui, 1861 07 20, 21, in: *Сборник документов...*, p. 75–78; Balstogės gorodničiaus raštas Gardino gubernatoriui, 1861 07 21, in: *Революционный подъем...*, p. 439–441.

¹⁰⁴ Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 711 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 09 07, LVIA, f. 378, PS, 1862 m., b. 86, l. 2–3; in: *Архивные материалы...*, kn. 6, d. 1, p. 138–139.

spalio 3 (15) d. Balstogėje įvyko iškilmingos gedulo Mišios (katafalkas, daug žvakių, vėliavos) už Tada Kosciušką (oficialiai skelbta, kad už Balstogės gailestingųjų seserų vienuolių tėvus)¹⁰⁵. P. Sidorovičius valdžios buvo kvalifikuotas kaip kenksmingų įsitikinimų, turintis įtaką tikintiesiems asmuo, dalyvavęs manifestacijose, kurių reikėtų pašalinti iš Balstogės. Už tai 1862 m. pabaigoje Vilniaus generalgubernatorius administracine tvarka jį nutarė ištremti į Vologdą. Ištremtas 1863 m.¹⁰⁶

Adomas Zažeckis (Zarzecki). 1862 m. vasario 26 (kovo 10) d. Gardino apskrities dvarininko Rodovickio 5 valstiečiai pateikė 2-ojo stano pristavui skundą, kad Velikaja Berastavicos parapijos administratorius A. Zažeckis nesutiko vasario 19 (kovo 2) d. laikyti jų užsakytų Mišių už imperatorių išlaisvinimui iš baudžiamosios atminti. Paskyrė Mišioms vasario 24 (kovo 4) d., bet jų ir tada nelaikė. Kai valstiečiai nuėjo į cerkvę ir ten už imperatorių išklausė Mišias, kunigas jiems prikaišiojo. Valdžiai jis teisinosi vasario 19 (kovo 10) d. negalėjęs laikyti Mišių dėl ligos, o vasario 24 (kovo 4) d. – dėl to, kad tą dieną nebuvo galima laikyti Mišių pagal asmeninius prašymus, be to, nežinojęs, kokia intencija buvo užsakomos Mišios¹⁰⁷. Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu buvo pradėtas tyrimas. Nustačius A. Zažekį esant kalta, nurodyta atleisti jį iš klebono pareigų ir uždaryti į vyskupo parinktą vienuolyną su policijos priežiūra. Tyrimą atliko Gardino gubernijos žandarų korpuso štabo karininkas Nikolajus Leliakovas. Jis nustatė, kad rašyti skundą paskatino valstietis, anksčiau dirbęs Minske ekonomu ir kurstęs valstiečius prieš dvarininkus. Tai sužinojęs A. Zažeckis per vieną šventę pasakė pamokslą, perspėdamas parapijiečius saugotis bloga linkinčių žmonių, už ką valstietis jam ir atkeršijęs. Pats kunigas N. Leliakovui pasirodęs labai romaus būdo, nelinkęs į neteisėtus veiksmus, tad

¹⁰⁵ Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 796 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 10 11, LVIA, f. 378, PS, 1862 m., b. 86, l. 15; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 788 vidaus reikalų ministrui, 1862 11 05, *ibid.*, l. 20.

¹⁰⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 780 Gardino gubernatoriui, 1862 11 05, in: *Архивные материалы...*, kn. 6, d. 1, p. 176; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 788 vidaus reikalų ministrui, 1862 11 05, LVIA, f. 378, PS, 1862 m., b. 86, l. 20; *Bojownicy kapłani...*, d. 1, t. 3, p. 158–160.

¹⁰⁷ *Архивные материалы...*, kn. 6, d. 1, p. 25; Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 1779 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 03 05, LVIA, f. 378, PS, 1862 m., b. 16, l. 3–4.

incidentą siūlė priskirti neapdairumui, o ne blogiems norams¹⁰⁸. Tyrimas buvo nutrauktas.

Po šio incidento A. Zaržeckis buvo perkeltas į Rodunios dekanatą Žubalaičio administratoriumi. Nuo 1861 m. priklausė kairiosios pakraipos Gardino rateliui¹⁰⁹. Už tokią veiklą buvo nuteistas, tačiau 1863 m. vasario mėn. dingo be žinios¹¹⁰.

POLITICAL INCIDENTS INVOLVING THE CATHOLIC CLERGY IN 1861–1862

Ieva Šenavičienė

Summary

1. *Diocese of Vilnius*

The article is the first part of a series of articles which deals with the Catholic clergy of the General Guberniya of Vilnius who participated in political patriotic incidents. This part mostly analyzes the data about the clergy which the Russian administration used and presents the clergy of the Diocese of Vilnius (the Vilnius and Gardinas Guberniya) and any manifestations and other events in which they were involved. These accounts are relevant for research dealing with the position of the clergy in Lithuania on the eve of the 1863 insurrection and their participation in patriotic activities. These accounts provide an opportunity to determine the forms of the patriotic expressions of the clergy, their role in the patriotic movement, to evaluate the circumstances of their activities, to describe them, to compare the relation between the incriminating crime and punishment, finally – to take a new look at the events of 1861–1862.

The political incidents in which the Catholic clergy of the Diocese of Vilnius were involved can be viewed by five criteria of their patriotic commitment, They

¹⁰⁸ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 365 Gardino gubernatoriui, 1862 05 07, LVIA, f. 378, PS, 1862 m., b. 16, l. 1–2; Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 443 Vilniaus generalgubernatoriui, 1862 06 25, *ibid.*, l. 5.

¹⁰⁹ Vienas iš ratelio dalyvių Feliksas Rožanskis (Róžański) savo atsiminimuose rašo, kad ratelyje buvo kunigas Zarzyckis, W. Tatarczyk (min. veik., p. 14), remdamasis Z. Kosztyłos duomenimis, kunigą pristato kaip „Jan Zarzycki“. Tačiau katalikų kalendoriuose žinynuose (rubricelėse) 1862 m. tokio Jono Zarzyckio iš viso nėra, yra tik Adomas Zarzecis. Šio kunigo asmenybę padeda nustatyti: Vilniaus vyskupijos areštuotų ir išstremtų kunigų sąrašas, 1864 05 24, LVIA, f. 439, ap. 1, b. 50, l. 20–26.

¹¹⁰ Vilniaus vyskupijos areštuotų ir išstremtų kunigų sąrašas, 1864 05 24, LVIA, f. 439, ap. 1, b. 50, l. 20–26.

are: 1) the attitude toward patriotic religious manifestations (Masses of mourning, grand Masses for patriotic intentions, patriotic sermons, singing of patriotic hymns, patriotic religious processions); 2) the attitude toward the government's regulations (laws of the imperial government, the investigations of manifestations, holding of Masses or prayers for the tsar and his relatives, their omitting or agitation against them, relations with the police); 3) the attitude toward agitational writings (spreading or prohibiting); 4) the founding of illegal schools, teaching in them; 5) preparations for the uprising (alleged conferences of clergy and nobility, organization of the so-called pogroms against Jews loyal to the state, encouraging peasants to revolt, the collection of funds, gathering of weapons).

The accounts show that it is impossible to assert affirmatively that the clergy by their actions participated in or suppressed the patriotic movement. Only a few of them openly supported or rejected it. In most cases, circumstances, including also whether there was or was not a state of war in their locality, determined the behavior of the clergy. The intentions of the priests of Vilnius and Gardinas, encouraging the most important political incidents in the Vilnius diocese, illustrate this claim. In Vilnius the political commitment of the clergy was manifest: the priests of the churches of St. John, the Gate of Dawn on their own initiative joined the patriotic movement and openly shaped the patriotic feelings of society. The largest patriotic religious procession in the Gardinas Guberniya was not due to patriotic encouragements, but to the compromises which the developing circumstances pushed the clergy.